

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗАЙЦЕВА МАРГАРИТА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 811.13:340. 113 (73)

**КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНІ ПАРАМЕТРИ АНГЛОМОВНОГО
СУДОВОГО ДИСКУРСУ В ДІАХРОНІЇ
(кінець ХІХ – початок ХХІ століть)**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора філологічних наук

Запоріжжя – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теорії та практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор філологічних наук, професор
Зацний Юрій Антонович,
Запорізький національний університет,
професор кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови.

Офіційні опоненти: докторка філологічних наук, професорка
Безугла Лілія Ростиславівна,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
професорка кафедри німецької філології та перекладу;

доктор філологічних наук, професор,
Дудок Роман Іванович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів;

докторка філологічних наук, доцентка,
Таценко Наталія Віталіївна,
Сумський державний університет,
завідувачка кафедри іноземних мов.

Захист відбудеться 18 грудня 2021 року о 13-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради, шифр Д 17.051.02, у Запорізькому національному університеті за адресою: 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66, корпус № 2, ауд. 224.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Запорізького національного університету за адресою: 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66-А, корпус № 2.

Автореферат розісланий 17 листопада 2021 р.

Учений секретар
Спеціалізованої вченої ради

О. Л. Клименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферована дисертація присвячена встановленню когнітивно-комунікативних параметрів англomовного судового дискурсу в діяхронії. Історія розвитку лінгвістики свідчить, що кожне століття народжує нові наукові парадигми, які дозволяють виявити раніше невідомі ресурси мови і окреслити їхнє практичне застосування. Поява й поширення в науковому просторі теорії дискурсу є логічним продовженням розвідок, побудованих на антропоцентричному підході (В. фон Гумбольдт, Е. Бенвеніст, О. О. Потебня) до дослідження мовних явищ (М. Ф. Алефіренко, Л. Р. Безугла, Р. І. Дудок, Н. В. Таценко, Н. І. Формановська, А. Duranti). Цей підхід сприяв осмисленню ролі людського фактору у формуванні значень мовних одиниць різних рівнів та їхньому функціонуванні (Ю. А. Зацний, Л. М. Пелепейченко, А. М. Приходько, Г. І. Приходько, С. М. Єнікєєва, Ч. Філлмор, В. Aarts, L. Brinton, J. Bybee). В сучасній науці змінився ракурс реалізації цього підходу: сьогодні він спрямований на виявлення ролі мовленнєвої діяльності людей у досягненні поставлених ними цілей та зосереджений на проблемі взаємозв'язку процесів мовлення та мислення людини.

Уже аксіомою стало твердження про те, що комунікація є одним із важливих факторів, який визначає й атмосферу стосунків у будь-якому колективі, й успішність кар'єрного росту кожної окремої людини, і досягнення бажаного результату діяльності установи, у якій вона працює (В. М. Шепель, Ch. Goodwin, A. Hafri, D. Hample, A. Papafragou). Тим часом механізми успішної комунікації виявлені й осмислені недостатньо, оскільки, крім її загальних закономірностей, існують ще й специфічні для кожної галузі діяльності (Д. М. Узнадзе, Г. Г. Шпет, П. Штомпка, Р. Bourdieu, R. Cotterrell, S. Gozdz-Roszkowski). Специфіку визначають відмінності в дискурсивних практиках, притаманних представникам різних сфер діяльності. Своєрідність судової діяльності зумовлена різносторонніми зв'язками: із Законом і Правом, із чітко регламентованим сценарієм, ієрархією учасників процесу, типом судової системи, притаманної конкретній державі, комунікативною компетенцією учасників і т. ін. На результат судового дискурсу впливають когнітивні фактори (картина світу конкретної спільноти в конкретний період), їхні аксіологічні та ідеологічні принципи, поширені у відповідний період, пріоритетні культурні цінності, соціологічні фактори, і власне комунікативні чинники (стиль викладення думок, використання тих чи інших стратегій і тактик впливу), і багато інших.

Важливість осмислення комунікативної специфіки в судовій діяльності стала одним із факторів, що зумовив спалах інтересу до юридичного дискурсу, оскільки діяльність у судовій галузі унеможлиблюється без комунікативної взаємодії. У працях Ю. Ф. Прадіда, О. В. Мінченко, І. Царьової, Дж. Коттерілла

та інших науковців переконливо доведена необхідність досліджень у цій сфері. У теоретичних джерелах подане визначення поняття юридичного дискурсу, зокрема й судового; виявлено окремі ознаки еволюції мовних жанрів у цьому типі дискурсу. Дослідження проводились на матеріалі різних мов: англійської (О. Ю. Діомідова), української (О. Л. Доценко), проте специфіка судового дискурсу вивчена недостатньо, оскільки зазвичай досліджувалися окремі різновиди судового дискурсу та їхні особливості. Отже, загальні наукові підходи до судового дискурсу як багатоаспектного феномена, який складається з низки субдискурсів, не розроблені.

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена, з одного боку, важливістю наукового осмислення теорії дискурсу з позиції підходу до його аналізу в руслі синергетичної концепції і, на цій основі, розкриття реалізації дискурсу в діяльності, з іншого, необхідністю вивчення окремо взятого типу дискурсу, в основі делімітації якого лежить певна сукупність когнітивно-комунікативних параметрів. Особливо важливою ця проблема є для тих галузей діяльності, що стосуються комунікативної взаємодії людей, впливу комунікації на виконання професійних завдань.

Сучасному учаснику судового процесу – обвинувачу, адвокату, судді – важливо знати, як побудувати свою промову, щоб вона була успішною. Досвід видатних судових ораторів минулого допоможе лише частково: змінився світ – змінилися і чинники впливу на адресатів. Наукових розвідок, у яких були б виявлені й узагальнені названі вище фактори еволюції судового дискурсу, ще мало, а таких, що розглядають судовий дискурс з позиції інтегрального підходу, немає зовсім.

Логіка дослідження, спрямованого на вивчення специфіки конституювання судового дискурсу як автономного типу дискурсу, що передбачає всебічний аналіз особливостей його текстового втілення, відповідає магістральному напрямку розвитку лінгвістичного мислення в рамках сучасної антропоцентрично орієнтованої когнітивно-дискурсивної парадигми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Розвідка виконана відповідно до теми наукових досліджень факультету іноземної філології Запорізького національного університету «Когнітивно-дискурсивні аспекти мовних одиниць». Тему дисертації затверджено науково-технічною радою Запорізького національного університету (протокол № 7 від 26 грудня 2019 р.).

Мета дисертаційного дослідження – виявити ознаки, що становлять когнітивно-комунікативну специфіку судового дискурсу США, та встановити напрями їхньої еволюції.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **основні завдання**:

- сформулювати категоріально-понятійний апарат дослідження еволюції

судового дискурсу США;

- розробити методологію та запропонувати методи дослідження еволюції судового дискурсу;
- з'ясувати когнітивно-комунікативні характеристики судового дискурсу як об'єкта синергетичного осмислення на перетині сучасних науково-лінгвістичних парадигм;
- визначити стратегії, тактики й стратагеми агентів судового дискурсу;
- установити комунікативні режими реалізації різновидів судового дискурсу;
- довести специфіку понять «персуазивність», «сугестивність» та «коерсивність» у судовому дискурсі;
- виявити специфіку трансформації лінгвального контексту в кожному різновиді судового дискурсу;
- розкрити специфіку еволюції патернів мовленнєвої поведінки агентів у кожному з встановлених різновидів судового дискурсу;
- репрезентувати тенденції лексико-семантичної та граматичної еволюції судового дискурсу США.

Об'єктом аналізу дисертаційного дослідження є судовий дискурс.

Предмет дослідження – еволюція когнітивно-комунікативних параметрів судового дискурсу США.

Основоположна гіпотеза наукової розвідки базується на припущенні, що ознаки еволюції, які відбилися в промовах різних агентів судового процесу, а саме – обвинувачів, адвокатів і суддів, можна виявити в кожному з окреслених субдискурсів (дискурс сторони звинувачення, дискурс сторони захисту, суддівський дискурс) як конститuentів судового дискурсу.

Основна концептуальна ідея дослідження – опора в діяхронічному аналізі судового дискурсу на синергетичний принцип, який передбачає поєднання різних підходів до аналізу матеріалу. Зазначений принцип у роботі реалізується у трьох напрямках: у моделюванні структури та створенні цільових установок самого дослідження; у виявленні впливу різних факторів на моделювання структури і змісту промов, по-перше, одного й того самого типу дискурсу – судового; по-друге, – одного й того самого судового процесу. Використання цього принципу виправдано тим, що в судовому дискурсі відбувається системний вплив на реципієнта, тому досягнення прагматичної мети зумовлено синергійним, тобто кооперативним, функціонуванням усіх ужитих засобів, як лінгвальних, так і нелінгвальних.

Матеріалом для аналізу слугували джерельні бази двох типів: стенограми судових процесів США, представлені на інтернет-сайтах, загальною кількістю 10250 веб-сторінок, і відеозаписи сучасних судових процесів з платформи Youtube загальною тривалістю 41 годину. Фактичний матеріал узятий з 350 американських судових процесів з 1860 року й до теперішнього часу.

Наукова новизна дисертаційного дослідження визначається тим, що було започатковано у вітчизняному мовознавстві новий напрям лінгвістичних досліджень і тим самим нову галузь мовознавства – судову дискурсологію, де судовий дискурс розглядається як складна багатогранна система, що складається з низки субдискурсів, кожен з яких має свою специфіку. У розвідці виявлено ознаки еволюції когнітивно-комунікативних параметрів судового дискурсу США, запропоновано й апробовано методологію комплексного аналізу та обґрунтовано нові ознаки понятійного рівня.

Новими є такі результати:

- започатковано синергетичний принцип дослідження судового дискурсу, який поєднує когнітивний, лінгвократологічний, лінгвоаксіологічний, дискурсивно-психологічний, лінгвоперсонологічний, комунікативний підходи;
- розроблено й упроваджено методологію синергетичного аналізу еволюційних ознак з урахуванням поліпарадигмальності (інтегральності) дискурсивних досліджень;
- уведено в науковий обіг національної школи дискурсивного аналізу нове термінологічне поняття субдискурсу як конституента судового дискурсу;
- з'ясовано персуазивний, сугестивний і коерсивний потенціали судового дискурсу як об'єкта складної й глибинної природи;
- схарактеризовані й систематизовані стратегії, тактики та стратагеми судового дискурсу, які керують судовою комунікацією, процесами сприйняття, роздуму, розуміння й, врешті, сприяють успішній або неуспішній дестинації дискурсу, оскільки впливають на дискурсивну позицію адресата;
- виявлено спільні й відмінні ознаки у використанні стратегій, тактик і стратагем агентами судового дискурсу;
- розроблена класифікація дискурсивних особистостей судового процесу;
- встановлено лінгвокогнітивні підстави структурування судового дискурсивного простору та доведена його еволюція;
- визначена специфіка судового наративу та ментативу;
- виявлено специфіку патернізації судового простору та діахронічні зміни цього параметру;
- визначено лінгвальні та семантичні особливості судового дискурсу, які реалізують його потенціал у керуванні комунікацією.

Теоретико-методологічною основою реферованої дисертації слугували фундаментальні наукові дослідження мовознавчого, феноменологічного, семіотичного, психолінгвістичного, дискурсознавчого спрямування в їхньому інтегративному осмисленні і застосуванні, які відображені в дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців галузі:

- когнітивної лінгвістики (М. Ф. Алефіренко, О. С. Кубрякова, В. А. Маслова, О. І. Шевченко, V. Evans, M. Green, D. Hample);
- теорії дискурсу (Т. А. ван Дейк, Ж. Женетт, М. В. Йоргенсен, П. Серіо,

S. Chatman, M. Foucault, Z. Harris);

- теорії тексту (М. М. Бахтін, М. Я. Блох, В. В. Віноградов);
- загальної та когнітивної психології (В. К. Вілюнас, В. Волкер, Н. В. Гришина, Ф. Джонсон-Лерд, Д. М. Узнадзе, В. Benson, J. Grinder, D. Kahneman, Н. Molder, J. Potter, F. Pucelik, A. Tversky);
- семіотики (Р. Барт, А. -Ж. Греймас, К. Зільберт, Ю. М. Лотман, Г. Г. Почепцов, Ц. Тодоров, Ж. Фонтаній, М. А. К. Halliday);
- лінгвокультурології (Г. Вежбицька, С. Г. Воркачов, В. Г. Костомаров, С. Г. Тер-Мінасова, Shi-xu, M. Silverstein);
- класичної філософії та філософії права (Е. Анчел, К. Г. Баллестрем, Й. Л. Вайсгербер, М. Гартман, Е. Гуссерль, І. Кант, Г. Радбрух, М. Фуко, М. Хайдеггер);
- риторики та теорії аргументації (А. М. Баранов, А. Д. Белова, А. В. Голоднов, С. Carey, J. P. Dillard, G. R. Miller, M. Pfau);
- мовної особистості (М. Д. Голев, Л. М. Пелепейченко, О. А. Ворожбітова, В. П. Нерознак, С. М. Плотнікова, К. Ф. Сєдов, І. О. Синиця, Е. Sampson);
- лінгвоаксіології (С. А. Ан, О. О. Белінова, В. В. Ільїн, В. А. Мар'янчик, Г. І. Приходько, Г. Г. Слишкін, А. О. Фальковський);
- соціолінгвістики та соціології (Ж. Бодріяр, П. Бурдьє, Ю. А. Зацний, Н. Луман, Г. Маркузе, J. Boutet, D. Maingueneau, M. Rokeach);
- комунікативістики (Л. Р. Безугла, Г. Г. Почепцов, Е. Bettinghaus, N. Bonvillain, P. Charaudeau, J. Fiske, E. Krabbe, D. Walton);
- концептології (С. О. Аскольдов, Л. В. Броннік, Д. С. Лихачов, А. М. Приходько, Ю. Є. Прохоров, Г. Г. Хазагеров, G. Fauconnier, G. L. Murphy, M. Turner);
- юридичного дискурсу (І. М. Васильянова, К. В. Георгієвська, І. Г. Гончаренко, Т. В. Дубровська, О. А. Кобзева, О. В. Косоногова, О. В. Просяна, А. А. Солдатова, A. Bhatia, V. Bhatia, Le Cheng, M. Danesi);
- теорії юридичної лінгвістики (С. В. Власенко, Ю. Ф. Прадід, J. Cotterill, B. Danet, M. Galdia, J. Laver, U. Lavery, Y. Maley, D. Mellinkoff, P. Tiersma, G. Woodbine);
- наратології (Я. В. Бистров, Й. Брокмейер, Ю. В. Лісанець, М. Л. Смульсон, Р. Харре, М. Епштейн, D. Carr, S. Fleischman, L. K. Griffin);
- права (О. Г. Данильян, В. В. Долежан, Л. І. Петражицький, А. В. Поляков, Н. Ю. Рашева, В. І. Тюпа, R. Burns, J. Wroblewski).

Вибір методологічного підґрунтя зумовлений потребою синергетичного аналізу судового дискурсу в симбіозі динамічного й статичного для визначення ознак його еволюції.

Методи дослідження. Уточнення авторської позиції щодо визначення ключових понять наведено в процесі аналізу дефініцій окреслених визначень, представлених у теоретичних джерелах, з використанням методів зіставлення

(зіставлялись підходи до їхньої інтерпретації та типи ознак аналізованих феноменів, що акцентовані різними авторами), узагальнення (узагальнювались спільні й відмінні погляди авторів), аргументації (в обґрунтуванні власних тлумачень). Аналіз здійснено як текстоцентричний, тобто проаналізовані тексти промов адвокатів, суддів, прокурорів, так і дискурсивний, що враховує соціальні, психологічні, ідеологічні, культурологічні фактори, які впливають на судову комунікацію.

У виконанні інших завдань обрано низку підходів: дискурсивно-психологічний, лінгвократологічний, лінгвоаксіологічний, лінгвоперсонологічний, комунікативний.

Дискурсивно-психологічний підхід передбачає використання для аналізу здобутки кількох наукових дисциплін – психології, дискурсології, соціолінгвістики, антропології, соціології, герменевтики. Лінгвократологічний підхід фокусує увагу на владних характеристиках дискурсу та прояву влади в дискурсі. Лінгвоаксіологічний підхід сконцентрований на вивченні ціннісної картини світу мовців, що завжди було актуальним напрямком у мовознавстві, але в епоху інформаційно-психологічної боротьби це питання стає надзвичайно важливим. Продукти аксіологічної діяльності свідомості об'єктивуються в мовленнєвих вчинках насамперед засобами мови і дозволяють робити висновки про специфіку національної аксіосфери.

Лінгвоперсонологічний підхід ще тільки починає посідати своє місце в лінгвістичних дослідженнях. Він ураховує не тільки промовця, але й того, на кого ця промова спрямована, тобто адресата. З огляду на лінгвоперсонологічний підхід у цій розвідці вперше розроблена класифікація типів дискурсивних особистостей. Комунікативний підхід урахує в дискурсі принцип діалогічності, тобто розглядає його з позиції мовця, що адресує свою промову реципієнту. З позиції комунікативного підходу, у тому числі, у дослідженні схарактеризовані комунікативні режими, стратегії, тактики й стратагеми агентів судового дискурсу.

Метод моделювання слугував для формування структури дослідження за такими векторами: виявлення специфіки судового дискурсу загалом – дискурсу сторони звинувачення – дискурсу сторони захисту – суддівського дискурсу – порівняння – узагальнення. Типізована характеристика трьох різновидів судового дискурсу створювалась із використанням методу проєктування: результати спостережень за структурою реальних судових процесів США проєктувались на кожний із названих контекстів судового дискурсу. У виявленні особливостей промов обвинувачів, адвокатів і суддів були використані прийоми компонентного аналізу: виділялись ознаки, що являють собою компоненти контекстів (соціологеми, аксіологеми, кратологеми, концептологгеми, емотиви, міфологеми, стратагеми), а в лінгвальному контексті – семантичні компоненти (семи) значень слів та словосполучень, які

забезпечують ефективність впливу на аудиторію. Метод класифікації слугував для виокремлення типів специфічних ознак субдискурсів та судового дискурсу загалом, а метод узагальнення – в підготовці висновків за результатами дослідження.

Наукову новизну проведеного дослідження можна узагальнити в таких положеннях:

1. Для аналізу такого глибокого та багатоаспектного феномена, як судовий дискурс, для отримання достовірних результатів необхідне врахування еволюційних змін, оскільки процес когнітивної діяльності носить поступальний і ступінчастий характер, тому нові знання завжди нашаровуються на інформацію, придбану людиною в ситуаціях у минулому, і відкладаються в переробленому вигляді в її особистісній пам'яті.

2. Виявлення когнітивно-комунікативних параметрів судового дискурсу передбачає всебічну характеристику судового дискурсивного простору як динамічної функціональної системи з використанням низки підходів: лінгвократологічний підхід, лінгвоаксіологічний підхід, дискурсивно-психологічний підхід, лінгвоперсонологічний підхід, комунікативний підхід.

3. Параметризація судового дискурсу являє собою встановлення когнітивно-комунікативних параметрів: стратегії, тактики і стратагеми агентів судового дискурсу, комунікативні режими, патерни мовленнєвої поведінки, стиль мовленнєвої поведінки, які зумовлені екстралінгвальними факторами.

4. Параметризація судового дискурсу передбачає виокремлення когнітивно-комунікативних параметрів, які зумовлені власне дискурсом: тенсивність, атрактивність, гармонійність, змістовність. Вони впливають на процеси сприйняття, уваги, і, врешті-решт, на розуміння реципієнтом певної інформації.

5. Когнітивно-комунікативні параметри, як зумовлені екстралінгвальними факторами, так і власне дискурсом, сприяють успішності висловлювання мовця, досягненню перлокутивного ефекту, тобто вони приводять до заданої дестинації дискурсу.

6. Якісна перебудова судового дискурсу зумовлена локалізацією в ньому еволюційних трансформацій різних когнітивно-комунікативних ознак.

7. Когнітивно-комунікативні параметри судового дискурсу спрямовані на виявлення подієвості судового дискурсу. Судовий дискурс є подієвим, оскільки він репрезентує певну подію в комунікативному просторі з метою зміни картини світу реципієнтів. Це відображено в застосовуванні наративного та ментативного комунікативних режимів (інфліктивний та провокативний наратив, ментатив), організація простору яких теж зазнає певних змін.

8. Дискурсивні особистості представлені двома загальними типами – елітарною та егалітарною особистостями. Елітарна особистість представлена домінантною дискурсивною особистістю, інфліктивною дискурсивною

особистістю, провокативною дискурсивною особистістю. Егалітарна особистість є субмісивною, яка може бути аверсивною і неаверсивною.

9. Вербалізовані комунікативні інтенції агентів судового дискурсу є специфічними, вони відображаються в лінгвальному контексті, який набуває внаслідок цього певних, притаманних лише йому ознак. Лінгвальний контекст судового дискурсу є рухливим.

10. Лінгвальний контекст кожного виокремленого субдискурсу (сторони звинувачення, сторони захисту й суддівського) характеризується певними лінгвістичними засобами.

11. Інтерпретація семантичного контексту з опорою на його наповнення у вигляді аксіологем, міфологем, концептологем, кротологем, соціологем, емотивів дозволяє розглянути дискурс як специфічну смислову структуру, яка є динамічною і зазнає змін.

Теоретичне значення дисертації полягає в розробці моделі аналізу еволюційних процесів на прикладі судового дискурсу США, що є внеском до юрислінгвістики, яка в дослідженнях зарубіжних науковців позначається як Forensic Linguistics, Legilinguistics і має свою методологію та коло проблем.

Запропонована концепція, що враховує різні підходи до аналізу судового дискурсу в діячності, може слугувати фундаментом для опису інших видів дискурсу на матеріалі різних мов. Теоретичний інтерес для когнітивної лінгвістики становить методика виокремлення стратегій, тактик і стратагем судового дискурсу США, а також методика опису когнітивного простору зазначеного типу дискурсу як інструмент аналізу побудови текстів, призначених для впливу на реципієнтів. Вважаємо, що цей внесок у англістику може бути екстрапольований на загальне і порівняльне мовознавство, дискурсологію, теорію мови.

Практична цінність дослідження вбачається в широких можливостях використання отриманих результатів:

-у навчальній роботі в нормативних курсах із загального мовознавства; у курсі «Лінгвістична прагматика» («Прагматика одиниць мовних рівнів», «Прагматика мовлення», «Комунікація як простір дії прагматичного чинника», «Експліцитна та імпліцитна інформація в комунікації», «Стратегії і тактики комунікації», «Прагматика мовчання», «Прагматика комунікативних девіацій (невдач)»); у курсі «Стилістика англійської мови» («Експресивні засоби та стилістичні прийоми», «Стилістична морфологія», «Нейтральна і стилістично маркірована лексика», «Стилістична семасіологія», «Стилістичний синтаксис», «Стилістика тексту»); у курсі «Лексикологія англійської мови» («Варіативність англійського лексикону», «Словниковий склад сучасної англійської мови», «Багатокомпонентні лексеми»); у курсі «Юридична англійська мова»; у вибіркових дисциплінах «Дискурсологія» («Дискурс і мовленнєвий жанр. Підходи до мовленнєвих жанрів», «Текст у лінгвістиці та інших філологічних

науках», «Типи та різновиди текстів»); «Когнітивна лінгвістика» («Концепт як базове поняття когнітивної лінгвістики», «Принципи семантико-когнітивного аналізу концептів», «Семантика мовних засобів, що утворюють номінативне поле концепту», «Моделювання концепту», «Концепт і мовне значення», «Концептуальний аналіз семантики мовних одиниць»);

-у розробці та впровадженні нових спецкурсів з аналізу юридичного дискурсу («Юридична англійська мова та юридичне письмо», «Правнича лінгвістика»);

-у навчально-методичній роботі (при укладанні підручників, навчальних та методичних посібників із лінгвістичного аналізу тексту, стилістики англійської мови, граматики англійської мови, аналітичного читання, у спецкурсах із дискурсології, лінгвістики тексту, когнітивної лінгвістики, юридичної англійської мови.

Апробація теоретичних положень та результатів наукового дослідження здійснено на 30 наукових і науково-практичних конференціях, вебінарах, семінарах та круглих столах, у тому числі:

- 6 зарубіжних міжнародних: The Sixth International Conference Professional Education Through A Foreign Language Acquisition (Nizhny Novgorod, Russian Federation, 2012), The Seventh International Conference Professional Education Through A Foreign Language Acquisition (Nizhny Novgorod, Russian Federation, 2013), III Міжнародна наукова конференція «Мир язика – Мир в языке» (Україна – Польща – США, 2015), XI International Research and Practice Conference (Sheffield, UK, 2015), International Scientific and Practical Conference «Philological Sciences, Intercultural Communication and Translation Studies: an Experience and Challenges» (Czestochowa, Republic of Poland, 2021), International Webinar «Online Studying as Latest Form of Modern Education on the Example of Google Meet and Google Classroom Platforms» (Lublin, Republic of Poland, 2021);

- 14 міжнародних, проведених в Україні: IV Науково-методична конференція «Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі» (Харків, 2011), П'ята Науково-практична конференція «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, 2011), International Conference on ESP Teaching in Higher Educational Establishments (Kharkiv, Ukraine, 2011), II Конференція «Сучасні підходи до навчання іноземної мови: шляхи інтеграції школи та ВНЗ» (Харків, 2012), Науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку світової науки» (Київ, 2016), Наукова конференція «Перспективні напрямки розвитку сучасної науки» (Київ, 2016), Наукова конференція «Актуальні наукові дослідження в сучасному світі» (Переяслав-Хмельницький, 2016), Наукова конференція «Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики» (Харків, 2016), XII Науково-практична конференція «Мови і світ: дослідження та викладання»

(Кропивницький, 2018), LV Наукова конференція «Актуальні наукові дослідження в сучасному світі» (Переяслав, 2019), XLVIII Наукова конференція «Актуальні наукові дослідження в сучасному світі» (Переяслав-Хмельницький, 2019), Наукова конференція «Теорія та практика сучасної науки та освіти» (Дніпро, 2019), Third International Scientific Conference Education and Science in a Changing World: Problems and Prospects for Development (Dnipro, 2021), Наукова конференція «Лінгвостилістика XXI ст.: стан і перспективи» (Луцьк, 2021);

- 10 всеукраїнських: VIII Наукова конференція «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2009), «Проблеми галузевої комунікації та перекладу» (Харків, 2009), II Науково-методична конференція «Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі» (Харків, 2009), Науково-практична конференція «Харківський національний університет внутрішніх справ в системі підготовки кадрів України» (Харків, 2014), Науково-практична конференція «Термінологічні проблеми перекладу та навчання фахових мов» (Харків, 2015), Міжвузівський круглий стіл «Розвиток фахово-орієнтованої іншомовної компетентності із застосуванням сучасних інформаційних технологій» (Харків, 2017), Міжвузівський круглий стіл «Розвиток фахово-орієнтованої іншомовної компетентності із застосуванням сучасних інформаційних технологій» (Харків, 2018), Міжуніверситетський науково-практичний семінар «Іншомовна комунікативна компетентність у фаховій діяльності» (Харків, 2018), Міжуніверситетський науково-практичний семінар «Сучасна парадигма викладання іноземних мов у закладах вищої освіти» (Харків, 2019), Міжвузівський науково-практичний семінар «Іншомовна комунікативна компетентність у фаховій діяльності» (Харків, 2019).

Матеріали дослідження використовувались під час викладання юридичної англійської мови студентам старших курсів і магістрантам Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків). Результати роботи знайшли відображення в опублікованому дисертанткою навчальному посібнику «Lexical and grammatical features of English scientific discourse» (Харків, 2017), яким послуговуються для навчання юридичної англійської мови студентів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків); курсу порівняльної лексикології на факультеті післядипломної освіти та на факультеті «Референт-перекладач» у Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія» (м. Харків).

Публікації. Основні теоретичні положення й результати дисертаційного дослідження відображено в 60 наукових публікаціях автора, у тому числі: 1 одноосібна монографія, 2 монографії у співавторстві; 35 статей, з яких 3 опубліковано у наукометричних базах Web of Science та Scopus, 26 – у фахових виданнях України, 6 – у зарубіжних спеціалізованих наукових виданнях; 8 тез доповідей та 14 наукових розвідок, які додатково відображають наукові

результати дисертації.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів із висновками до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, списку джерел ілюстративного матеріалу.

Загальний обсяг дисертації становить 502 сторінки. Обсяг основного тексту – 443 сторінки. Бібліографія містить 755 джерел, із них 250 позицій – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано тему, висвітлено актуальність, встановлено мету, основні завдання, об'єкт і предмет дослідження, визначено теоретичну новизну та практичну значущість, сформульовано основні положення, що винесені на захист, окреслено особистий внесок, апробацію результатів дослідження, наведено публікації, які відображають результати цієї розвідки, зазначено обсяг і структуру дисертації.

У першому розділі **«Теоретичні засади дослідження судового дискурсу як когнітивно-комунікативного феномена»** наведено теоретичне підґрунтя дослідження судового дискурсу з урахуванням когнітивно-комунікативних параметрів цього феномена на прикладі судового дискурсу США. Метою цього розділу, зорієнтованого на ідентифікацію терміну «судовий дискурс», є виявлення особливостей названого феномена як багатоаспектного явища, пояснення різних підходів до його визначення, критичний аналіз наявних класифікацій дискурсу та його складових.

В розділі обґрунтовано трактування понять «дискурс» і «комунікація» як біфуркаційних термінів. Комунікація потрактована як побудована переважно на раціональному підґрунті цілеспрямована взаємодія агентів судового процесу, кожен з яких має намір вплинути на погляди й емоційний стан іншого учасника комунікативного процесу і знає, що його партнер з комунікації має таку саму мету.

Розуміння дискурсу як біфуркаційного терміну зумовлене тим, що він стає «формою міркування» та задає певні принципи й правила конструювання думки; символічною поведінкою, зокрема й мовленнєвою, детермінованою історичною епохою, соціальними й культурними чинниками, індивідуальними особливостями комуніканта й комунікативної ситуації. Дискурс у такому трактуванні стає не стільки мовним конструктом, що репрезентує спосіб конфігурації знань, скільки інструментом пізнання світу й засобом, що створює нові знання про світ, змінює світ і саму людину внаслідок таких модифікацій.

Оскільки соціальні зміни, які відбуваються в суспільстві, можуть мати як позитивний, так і негативний вплив, то у зв'язку із цим також розглянуто теоретичні засади когнітивного дисонансу й когнітивних викривлень як прийомів маніпуляції громадською думкою за допомогою засобів мови.

З'ясовано, що першочергового значення для дослідження причин виникнення конфліктів у судовому дискурсі та способів їх розв'язання набуває питання дисонансу / консонансу й когнітивних викривлень. Тим паче, що в сучасному суспільстві протистояння стало не тільки провідним, але інгерентним і домінантним, позаяк у інформаційному просторі відбувається постійне протистояння, що відзначено у всіх сферах діяльності людини, зокрема й судовій, що, своєю чергою, відбивається на мовленнєвій поведінці комунікантів, коли, наприклад, використовують тактику нападу, емоційно марковану або навіть пейоративну лексику і т. ін.

Питання, пов'язані з культурою конфлікту, дискурсом конфлікту, наразі розглядаються в річищі когнітивної лінгвістики, прагма- та соціолінгвістики, теорії мовленнєвих актів, дискурс-аналізу, культурології, соціокультурології, психолінгвістики, що свідчить про складність досліджуваного явища й про необхідність застосування міждисциплінарного підходу. Саме синергетичний підхід дав змогу подолати різновекторність у поглядах на природу конфлікту представниками різних наукових напрямів. Таким для нас є когнітивно-комунікативний підхід, який аналізує відносини між мовою, мовленнєвою поведінкою й соціумом, оприявнюючи взаємозв'язок когнітивних і комунікативних процесів.

Особистість розглянуто з точки зору трьох складових: мовної, комунікативної та дискурсивної. Під мовною особистістю розуміється особистість, що володіє певною сукупністю мовних знань і уявлень. Комунікативну особистість визначено як особистість, що реалізує себе в комунікації, вибирає та здійснює ту або іншу стратегію й тактику спілкування, задля чого використовує певний арсенал засобів (лінгвістичних та екстралінгвістичних). Дискурсивна особистість розуміється як учасник комунікації, що діє в чітких межах і з певною метою. Найбільш значущим є дискурс, що репрезентує мовну особистість під час здійснення її основної комунікативної ролі – професійної діяльності, дискурсивні характеристики якої представлено як сутнісну властивість комунікативної особистості. Розглядаючи дискурс як сценарій процесу комунікації, а дискурсивні практики – як реалізацію цього сценарію, встановлено патерни мовленнєвої поведінки елітарної особистості в судовому дискурсі.

Провідним для цього дослідження стало дотримання акмеологічної думки щодо дискурсивної особистості. Елітарну дискурсивну особистість розглянуто як таку, нормою мовленнєвої поведінки якої є високий рівень не тільки мовної культури, тобто дотримання етичних, комунікативних, літературних норм мови, але й професійної культури, оскільки вона прагне до постійного вдосконалення, виявляючи свої характеристики в правовому дискурсі. Його семіотичний простір характеризується поєднанням словесних і невербальних знаків, що формують різні види спілкування, у яких суб'єкт / об'єкт, адресант / адресат

мовлення (або один із цих компонентів) задіяний у сфері юриспруденції.

У другому розділі «**Методологія та методика дослідження судового дискурсу**» обґрунтовано методологічну базу дослідження, основою якої стали наукові концепції, розроблені в теорії мовленнєвих актів, лінгвістики тексту, теорії дискурсу та дискурс-аналізу, теорії розмовної мови, когнітивістики, теорії мовленнєвої діяльності, теорії комунікації та соціальної діяльності.

Згідно з розумінням дискурсу як складного комплексного феномена, у роботі для аналізу дискурсу залучаються надбання таких галузей знань, як аналітична філософія, лінгвопрагматика, стилістика й соціальна лінгвістика, лінгвістична антропологія, теорія контекстуалізації, культурологія, соціологія та етнометодологія.

Ґрунтуючись на тому, що методологія – це теорія організації пізнавального процесу, логічний опис, пояснення й розуміння (змістоутворення) предмета дослідження, методологічну схему дослідження заявленої проблеми представлено у вигляді послідовного пояснення вибору підходів, аспектів і методів аналізу поряд з інтерпретацією ключових понять: еволюція, когнітивно-комунікативна модель, комунікативні стратегії й тактики, страгати, судовий дискурс, смисловий простір дискурсу, субдискурси, комунікативний режим, персуазивність, сугестивність, коерсивність, елітарна особистість, егалітарна особистість.

Осмилення дискурсу як комплексного феномена постулює такі його характеристики, як динамізм та тенсивність, оскільки вони є *невід'ємними характеристиками будь-якого процесу, що розгортається на рівні фрази або дискурсу* [А. Ж. Греймас, Ж. Фонтаній].

Напруженість дискурсу зумовлена, у першу чергу, змінами в соціально-культурному контексті: прогресом інформаційних технологій, появою нових медійних практик (медіатекстів), а також конфліктогенністю сучасного суспільства, посиленням конкурентності. Зазначені фактори детермінують тенсивність дискурсу, що виражається в його аксіологізації та інструменталізації, тобто посиленні *пояснювальній, моделювальній і організуючій ролі для людини і суспільства, постійно залученого в медійні простори й середовища...комунікації* [Є.Ф. Серебреннікова].

Еволюція судового дискурсу проявляється саме з позиції вираженості тенсивності змістоутворення в дискурсі. З урахуванням вищесказаного, еволюція в нашій роботі розглядається не як поліпшення й розвиток, але як обумовлена соціально-культурними факторами сукупність змін у стратегії та тактиці суб'єктів говоріння, організації смислового простору судового дискурсу, а також у його лінгвальних особливостях.

Для дослідження еволюції судового дискурсу в дисертації застосована когнітивно-комунікативна модель. Когнітивно-комунікативне моделювання, інтегруючи досягнення когнітивної лінгвістики, теорії дискурсу, теорії

комунікації, когнітивної психології, комп'ютерології (наука про штучний інтелект), нейролінгвістичного програмування, соціолінгвістики, дозволяє досліджувати, по-перше, такі когнітивні процеси, як отримання, обробка, зберігання знань про навколишній світ та уявлення й передавання цих знань у дискурсі, а, по-друге, ураховувати комунікативну спрямованість дискурсу. Взаємозв'язок комунікативного й когнітивного заснований на єдності двох основних функцій мови: умінні правильно будувати фрази як лексично, так і граматично, і використовувати набуті знання й навички з метою взаємодії з іншими людьми. З огляду на ці функції, є доречним казати про *лінгвокогнітивне бачення мови* [М. Ф. Алефіренко].

У ракурсі такого бачення розроблена когнітивно-комунікативна модель судового дискурсу, суть якої полягає в описуванні його смислового простору; задіяних мовних засобів; структури мовленнєвої поведінки комунікантів в умовах спрямованості мовної дії не стільки на інформування, адже всі учасники судового процесу вже знають фактичний бік справи, скільки на вплив на свого співрозмовника. Уплив в цьому випадку є мотивуючим та інтенціональним, бо має на меті скоригувати поведінку співрозмовника, домогтися зміни його установок та оцінок відповідно до уявлень мовця. Для досягнення поставлених цілей на підставі своїх психологічних, прагматичних установок і ціннісних орієнтацій адресант обирає модель мовленнєвої поведінки, адекватну комунікативній ситуації, що склалася. Реалізуючи вибрані патерни комунікації, залежно від виду судового дискурсу, інтерактанти використовують певні комунікативні стратегії й тактики мовленнєвої поведінки та мовні засоби.

Проведений аналіз дав можливість застосувати з урахуванням теоретичних основ, викладених у першому розділі, та методологічної бази дослідження, на підставі якої була розроблена когнітивно-комунікативна модель аналізу судового дискурсу, такі теоретико-методологічні підходи для його характеристики: лінгвократологічний, лінгвоаксіологічний, лінгвопсихологічний, лінгвоперсонологічний. Парадигмальні установки зазначених підходів не стільки конкурують одна з одною, скільки фокусують увагу на певних аспектах і властивостях дискурсу.

З позиції лінгвократологічного підходу, дискурс є владним ресурсом, за допомогою якого здійснюється легітимація, ідентифікація та позиціонування соціальних суб'єктів та інститутів влади, до яких належать судові установи. Дискурс, перетворюючись на колективну мовленнєву дію, детермінує певні стандарти комунікативно-мовленнєвої поведінки окремих дискурсивних особистостей, стає інструментом маніпулювання, що дає підстави вивчати його не тільки як об'єкт, процес, а також і як інструмент, як феномен, що створює й контролює реальність, тобто виконує омадативну функцію, або функцію формування реальності.

Аксіологічний підхід до вивчення права має важливе наукове, практичне й

моральне значення, даючи змогу звернути увагу на духовні аспекти права та ідеали, що в ньому відображені. Без ціннісного підходу неможливо виявити призначення права в загальнолюдському, соціальному й культурному розвитку, збагнути його специфічну природу. Діахронічний лінгвоаксіологічний аналіз дозволив шляхом з'ясування аксіологічних хроногосів, що відображають ціннісні установки суспільства, побачити еволюцію дискурсу й суспільства, що безперечно цікавить і лінгвістів, і правознавців.

З позиції дискурсивно-психологічного підходу виявлені суттєві риси актуального психологічного стану комунікантів, їхні базові мотиви й цілі, визначені позиції комунікантів, їхні оповідні лінії, застосовувані стратегії й тактики, їхній вплив і в цілому конструювання судового дискурсу. Виокремлено типи дискурсивних особистостей у судовому дискурсі: елітарна дискурсивна особистість та егалітарна дискурсивна особистість. Таку класифікацію запропоновано вперше. Елітарна дискурсивна особистість представлена домінантною, інфліктивною та провокативною дискурсивними особистостями. Егалітарна дискурсивна особистість, – позивач, відповідач, – у нашій класифікації представлена субмісивною дискурсивною особистістю, яка може бути аверсивною і неаверсивною дискурсивною особистістю.

Типологічні характеристики дискурсивних особистостей детерміновані сукупністю дискурсивних характеристик: перш за все зумовлюють комунікативною специфікою дискурсу. Кожному типу мовленнєвої діяльності дискурсивної особистості відповідає певний комунікативний стиль, комунікативний режим і форма викладу.

Патерни, лінії поведінки, дискурсивні практики пов'язані з використанням певних стратегій і тактик провадження судових дебатів. Фактичний матеріал дав змогу дійти висновку, що судовий дискурс є неоднорідним. Його представлено дискурсом сторони звинувачення зі стратегією персуазивності, адвокатським дискурсом зі стратегією сугестивності та суддівським – зі стратегією коерсивності, що обґрунтовано комунікативними намірами та конкретною ситуацією. Наведеним різновидам судового дискурсу відповідають певні стратегії і тактики, котрі зазвичай не є фіксованими, але є притаманними певному різновиду.

Метою третього розділу **«Еволюція стратегій, тактик і стратагем судового дискурсу»** є логічне та упорядковане визначення та описання різновидів судового дискурсу, а також комплексу комунікативних стратегій, тактик і стратагем цих різновидів паралельно зі способами їх реалізації на мовному рівні. Зазначимо, що виокремлення різновидів судового дискурсу відбувається з позиції розуміння його як когнітивно-комунікативного феномена, тобто як побудови ментальної моделі. Цей конструктивний процес базується також на інформації, яку добувають з контексту та імпліцитних умовиводів, ґрунтованих на знанні про світ [Ф. Джонсон-Лерд].

Дискурсивне моделювання, когнітивно-комунікативне за своєю природою, націлене на перетворення «образу для себе на образ для іншого» [Г. М. Лола], що відбувається в межах професійної ситуації. У процесі комунікації учасники судового процесу створюють певну дискурсивну модель, використовуючи комунікативні стратегії, тактики й стратагеми. Порушення цього питання виправдано, по-перше, тим, що досі не існує ні класифікації підвидів судового дискурсу як когнітивно-комунікативного феномена, а по-друге, відповідно, нема чіткої класифікації стратегій і тактик судового дискурсу зокрема.

Зважаючи на наведене, у праці стратегія загалом представлена як детерміноване способом мислення мистецтво створення своєї позиції/лінії поведінки для досягнення провідної мети (пасивна складова), яка реалізується через тактики й стратагеми (активні складові). Провідна мета виражає прагнення до конкретного кінцевого стану, результату. Тактика передбачає методи створення такої позиції, а стратагеми – покроковий план дій. Поняття стратагем уведено до праці через трактування судового дискурсу як дискурсу протистояння, а стратагемне бачення – це, як правило, бачення через призму конфлікту, протистояння когось із кимось. Тобто стратагеми орієнтовані на розв'язання конфліктних завдань. На них є попит у ситуаціях воєнного, комерційного, політичного, міжособистісного протистояння. Вони застосовні в усіх галузях, що стосуються змагальності. Можна говорити про те, що *стратагеми – це насамперед зброя, це інструмент боротьби* [В. Чугреєв].

У реферованій дисертації комунікативна стратегія потрактована як оптимальна реалізація інтенції мовця для досягнення конкретної мети спілкування шляхом вибору мовленнєвих дій і мовних засобів за певними прагматичними правилами, які враховують контекст комунікації й когнітивний стан адресата й адресанта. Поняття стратегії неподільно пов'язане з дискурсом. Так, Т. ван Дейк і В. Кінч у праці «Стратегії розуміння дискурсу» (1983) визначають дискурс як модель, ґрунтовану на стратегії.

Дискурсивні стратегії керують використанням інтерактантами своїх лексичних, граматичних, соціолінгвістичних, культурних та інших знань під час створення й сприйняття повідомлень у контексті. Порушення, ігнорування дискурсивних стратегій може спричинити різне інтерпретування ситуації, отриманої інформації, комунікантами та вплинути на якість їхньої взаємодії. Стратегії, подані в судовому дискурсі, багатоваріантні, що зумовлено неоднорідністю дискурсивної спільноти, складеної з дискурсивних особистостей, які конкурують між собою. Кожна з цих професійних дискурсивних спільнот у межах судового дискурсу має загальні ознаки та особливості.

Розглядаючи судовий дискурс як когнітивно-комунікативний феномен, ми визначили типи дискурсивних особистостей, котрі його створюють: елітарні (домінантна, провокативна й інфліктивна дискурсивні особистості) та

егалітарні дискурсивні особистості (субмісивні дискурсивні особистості), які демонструють певну мовленнєву поведінку з використанням певних стратегій і тактик ведення судових дебатів, що створює комунікативну специфіку як різновиду дискурсу, так і дискурсу загалом.

Унаслідок здійсненого аналізу встановлено, що судовий дискурс неоднорідний і представлений залежно від визначеної мети, яка виражає прагнення відправника промови до конкретного кінцевого стану, результату: а) дискурсом сторони звинувачення зі стратегією вердиктивності й тактикою персуазивності; б) адвокатським зі стратегією рефутативності й тактикою сугестивності; в) суддівським зі стратегією екзерситивності й тактикою коерсивності дискурсами, які зумовлено комунікативними намірами та кориговано залежно від конкретної ситуації.

Вердиктивна дискурсивна стратегія, яку застосовує сторона звинувачення, передбачає використання персуазивної тактики. Як показало дослідження теоретичних джерел, персуазивність містить три складові: логічний компонент (аргументація), аксіологічний компонент (етос), емоційний компонент (фронезис як здатність до розважливості й обміркованості), тому й персуазивна тактика ґрунтована на трьох стратагемах: стратагема апелювання до етосу, стратагема апелювання до логіки і стратагема апелювання до фронезису.

Контент-аналіз текстів промов сторони звинувачення дає змогу дійти таких висновків: відправник промови завжди використовує стратагему апелювання до етосу, тобто *апелювання до етичних норм, які поділяють слухачі* [Г. Г. Хазагеров]. Вона орієнтована на створення ефекту співчуття до позивача та на створення ефекту відцурання від звинувачуваного й ґрунтується на етичній нормі або антинормі відповідно. Якщо на початку двадцятого століття представники сторони звинувачення часто використовували стратагеми апелювання до релігійного етосу, то в сучасних умовах збільшеної варіативності загальнолюдських цінностей таке апелювання до релігійного етосу стає дедалі менш застосовним. Релігійні цінності можуть бути проголошені, утім, через різноманітні причини вони не справляють значного впливу на соціум, часто постаючи як атрибут «must-have» для соціальної реальності. Релігійний етос сприймають більшою мірою як традиційну когнітивно-соціальну форму, з якою людям зручніше, за інерцією, себе ідентифікувати [О. Д. Агапов].

На початку двадцять першого століття занадто частіше використовують стратагеми апелювання до демократичних прав і свобод як системи ідеалів і цінностей, непорушних для американського суспільства, або стратагеми апелювання до загальнолюдських цінностей. Проте загалом наявність цієї стратагеми є обов'язковою в дискурсивній діяльності прокурора, адже він перебуває всередині канону та повинен підтримувати судову комунікативну культуру. З погляду мовної репрезентації стратагема апелювання до етосу

реалізується через дискурсивну активізацію таких тематичних сфер: зі спільною семою «релігійні цінності», «демократичні цінності», «верховенство закону», «загальнолюдські цінності».

Стратегема апелювання до логіки базується на аргументах двох типів: аргументи глибинного рівня та поверхневого рівня. Спираючись на результати дослідження, зазначимо, що всі аргументи глибинного рівня, які наводить сторона звинувачення, виконують головну функцію – доведення провини відповідача; аргументи поверхневого рівня – другорядну – створення позитивного образу позивача і негативного образу підсудного. У випадку відсутності вагомих доказів, ці функції змінюються. І тоді головною стає функція створення негативного образу звинувачуваного й позитивного образу позивача.

Як інгерентний компонент персуазивної тактики постає стратегема апелювання до емоцій. Представник сторони звинувачення також прагне вплинути на емоції та почуття судді й присяжних, хоча його способи впливу інакші, порівняно з тими, що є в адвоката. Аргументатор апелює, якщо можна так сказати, до найвищих, наділених смисловим навантаженням, емоцій, *емоційного інтелекту* [P. Salovey, J. Mayer].

Доведено, що стратегема апелювання до фронезису відіграє важливу роль у побудуванні персуазивної тактики. По-перше, представник сторони звинувачення створює позитивне емоційне тло, що є елементом загального ритуалу проведення судового засідання. По-друге, промовець прагне сконструювати потрібний йому емоційний стан у реципієнтів. Такий емоційний стан перетворюється на каталізатор і регулятор когнітивних процесів сторони-сприймача, запускаючи «тригер високого рівня трактування», який означає прагнення подати картину загалом, піднятися над рівнем конкретної ситуації. З погляду мовної репрезентації, стратегема апелювання до етосу реалізується через дискурсивну активізацію таких тематичних сфер: зі спільною семою «практична мудрість», «розважливість», «емоційний інтелект», «високий обов'язок».

Дискурсу сторони захисту притаманні свої стратегії, тактики та стратегеми. Адвокат у судовому засіданні прагне захопити ініціативу в процесі судового розгляду й відповідно вдається до стратегії заперечення й нападу, коли намагається спростувати позицію звинувачення. Адвокат таким чином виконує провокативну функцію. Зрозуміло, що потрібне опанування особливих технік, методів і прийомів, які можуть змінити перебіг судового процесу. Якщо аргументатор спирається на фактичну істинність (він оперує реальними фактами), то сугестор – на логічну істинність: коли бракує чи не існує реальних фактів, він залучає мовні засоби. Застосовується так звана *вербальна сугестія, маніпулювання людиною за допомогою слова...* [Т. Ф. Грішенкова, Є. В. Варіясова].

Сугестія передбачає вплив на емоції (співчуття, симпатії, прагнення виправдати), ірраціональність свідомості сугеренда за допомогою образів (добро, зло, краса) і переживань (явища реального життя не тільки усвідомлювані, але й переживані) та її логіку як прагнення виправити попередню думку, подану за допомогою суб'єктивної аргументації як помилкову (логіка зворотного впливу). Відтак, сугестивна тактика ґрунтується на трьох стратагемах: стратагема апелювання до емоцій, стратагема апелювання до ірраціонального та стратагема апелювання до логіки зворотного впливу. Разом з наведеними стратагемами сторона захисту залучає і стратагему апелювання до етосу, як і сторона звинувачення. Звернемо увагу на те, що ця стратагема застосовується у всіх судових субдискурсах, оскільки кожна зі сторін звертається до моральних цінностей, непохитного принципу верховенства закону в американському суспільстві, біблійних цінностей.

Наступна стратагема в дискурсі захисту – це стратагема апелювання до взаємодії, яку використовують як тактичний хід на початку виступу адвоката, за допомогою якої він заявляє про свою причетність до загальної справи – пошуку істини разом з усіма учасниками судового процесу, намагає точки дотикання, передаючи меседж «я – свій, ми разом шукаємо істину», згладжує конфліктність ситуації. З погляду мовної репрезентації, стратагема апелювання до взаємодії реалізується через дискурсивну активізацію таких тематичних сфер зі спільною семою «пошук істини», «спільна діяльність».

Налагодивши контакт і прихиливши до себе реципієнтів, адвокат намагається викликати певні емоції (стратагема апелювання до емоцій), що зумовлюють процес сприйняття. Сугестор активно задіює емоції, котрі скеровують увагу реципієнтів на ті події, факти, деталі того, що відбувається, які мають для них особистісне значення, відвертаючи їхню увагу від об'єктивного сенсу того, що відбувається, який може бути геть інакшим. Подаючи будь-яку подію передусім як емоційну, адвокат може сформувати нове емоційне сприйняття обставин судової справи, фокусуючи увагу особи, що ухвалює рішення, на певних моментах відомої інформації або підкидаючи нову порцію інформації, що своєю чергою здатне переконати суддю та присяжних і, як наслідок, вплинути на перегляд рішень, ухвалених раніше. З погляду мовної репрезентації, стратагема апелювання до емоцій реалізована через дискурсивну активізацію тематичної сфери «емоційний стан».

Емоції, до яких апелює сторона звинувачення (емоції як здатність, етична компетенція) сприяють раціональному мисленню, а емоції, до яких апелює адвокат, – ірраціональному мисленню. Ірраціональне мислення допускає судження, які є неприйнятними та нез'ясованими з погляду фактів, але їх наявність виправдано вірою, інтуїцією, емоціями, почуттями та поєднує об'єктивне й суб'єктивне як зв'язок між теоретичним і буденним. Наслідком ірраціонального мислення часто стає перебільшення, надузagalнення,

паралельні порівняння.

Намагаючись переконати присяжних, адвокат підсилює раціональні докази ірраціональними, сподіваючись, що присяжні під час висунення суджень у справі керуватимуться ще й вірою, інтуїцією, емоціями, почуттями. З погляду мовної репрезентації стратагема апелювання до ірраціонального реалізується через дискурсивну активізацію таких тематичних сфер: із загальною семою «інтуїтивне сприйняття», «чуттєве сприйняття».

Унаслідок контент-аналізу судових виступів доведено, що за відсутності вагомих доказів адвокат частіше використовує стратагеми апелювання до емоцій та ірраціонального й стратагему апелювання до зворотної логіки.

У межах прямої логіки рух думки відбувається від причини (форми) до наслідку (судження). Якщо агент вважає свої дії причиною виникнення наслідку, то він відповідальний за наслідок; утім, якщо його дії розцінюються як наслідок, то причина виникнення цього наслідку покладається на когось іншого або вона детермінована ситуацією, і в такому разі цей агент (у цій праці – це відповідач) уже й не винен у своїх діях. Для досвідченого адвоката потрібно поміняти місцями причину й наслідок, або замінити причину, через що відбувається порушення законів прямої логіки, що призводить до дисторсії причинно-наслідкового зв'язку. У цьому разі в процес ухвалення рішення можуть «втручатися» когнітивні викривлення для порушення причинно-наслідкових зв'язків, наприклад, праймінг або фреймінг, що створюють новий контекст, який активує у свідомості сугерендів думки й почуття, котрі виникли у зв'язку з новим контекстом: згадування схожих випадків (каскад доступної інформації). Далі він переходить до нових суджень. Якщо пряма логіка йде від форми до судження, то зворотна – від інтерпретованого судження до нової форми.

У суддівському дискурсі, який докорінно відрізняється від дискурсу сторони обвинувачення та дискурсу сторони захисту, використовуються зовсім інші стратегії, тактики та стратагеми.

Вибрана екзерситивна стратегія й коерсивна тактика створюють модальність категоричної достеменності повідомлюваного за допомогою мовленнєвих актів, у яких мовець констатує доведеність події та зобов'язує виконати ухвалене рішення, використовуючи владну тональність. Екзерситивна стратегія передбачає демонстрацію влади й спрямована на утвердження та констатування події, яку заперечували або підтримували, уже як невідмінного факту, а коерсивна тактика спрямована на створення додаткової владної тональності в дискурсивній поведінці судді. Така тактика базована на стратагемах апелювання до етосу, маніфестування легітимної влади/повноважень і маніфестування рівності сторін.

Суддя демонструє свої легітимні повноваження як свідчення підтримки, адже будь-яка влада, що запроваджує та забезпечує дотримання запроваджених

законів, є легальною, однак, як невизнана народом, є нелегітимною, тому маніфестування легітимності, визнання повноважень становить необхідну стратагему в коерсивній тактиці. Із цією метою суддя поєднує маніфестування своїх повноважень і маніфестування поваги та довіри до присяжних як додаткової підтримки й закріплення своїх позицій.

Проводячи паралель між мовним оформленням цієї стратагеми на початку двадцятого і двадцять першого століть, підкреслено таку особливість: суддя в минулому столітті маніфестував свою владу й повноваження, презентуючи себе як третю особу словом «суд», тим часом сучасні судді частіше вживають займенники «я, ми»: ***The Court** has told you the definitions of the crime and has explained the charge to you, and there **the Court's duty** end. **The Court** has no right to find any facts, nor to express any opinion, and **the Court** has not done so (People of New York against Leroy Stanley 1920 № 3629); Before **we** begin, **I'm going** to give you some preliminary instructions that will help you understand the process and follow along with the case (Brendt A. Christensen Trial, 2019).*

Таке вживання третьої особи замість першої свідчить про відмежованість суддів і більшу міру церемоніальності судового процесу в минулому. Стратагема маніфестування легітимної влади/повноважень виражена мовними засобами з дискурсивним вираженням семи «авторитетний тиск, примус», що створює модальність категоричної достеменності, оскільки це авторитетна думка, і владну тональність, оскільки ця думка має характер припису до виконання.

Для утворення балансу та послаблення тиску в судовому дискурсі використовують стратагему маніфестування рівності всіх сторін судового процесу. Позиція присяжних, хоч і представлена як надпозиція, проте ця вищість обмежена вагомістю їхніх обов'язків, адже вони відповідальні за наслідки вердикту, який постановляють. Усі інші сторони безпосередньо урівняні у своїх правах, про що свідчить запитально-відповідальна форма. Стратагема маніфестування рівності сторін виявляється і в тому випадку, коли суддя звертається до особистого досвіду, позиціонуючи себе як одного з учасників події, звичайного служителя закону: ***When I became a judge in 1981, one of the first things that I was told by the preexisting – Lee Kemp, he said, when you get an appeal (Abbott v. Perez, Supreme Court 2017).***

Четвертий розділ «Простір англomовного судового дискурсу як динамічна функційна система» присвячено докладній характеристиці судового дискурсивного простору й патернів мовленнєвої поведінки в судовому дискурсивному просторі з урахуванням їхніх змін.

З огляду на філософське тлумачення І. Канта щодо простору як духовного інструмента, за допомогою якого людина осягає світ, стає очевидним розуміння простору як феномена, що виникає внаслідок пізнання людиною навколишнього світу шляхом своєї мовленнєво-мисленнєвої діяльності (єдність

когніції та комунікації). Наведене розуміння стало підґрунтям для визначення дискурсивного простору як інформаційного середовища, яке створюють дискурсивні особистості унаслідок своєї взаємодії, співіснування в цьому середовищі. Дискурсивна особистість одночасно створює/моделює простір і відчуває його вплив, що є справедливим для будь-якого дискурсивного простору, чи то політичний дискурс, чи то медіадискурс, наприклад. Особливістю судового дискурсивного простору стає той факт, що учасники судового процесу діють у межах установленої церемоніальності дії, що ґрунтується на принципах шанобливості та умінні поводитися, на принципі комунікативної доцільності. Отже, спосіб говоріння або комунікативний режим в судовому дискурсі детермінований суворо установленим «ритуалом» і роллю кожного учасника процесу, дотримання яких не підлягає зміні. Комунікативний режим вважається практично тотожним комунікативному жанру (термін Т. Лукмана), але в реферованій дисертації зацентовано його лінгвістичну складову.

Під час судових дебатів агенти «розігрують» так звані лінії поведінки, іншими словами, *патерни вербальних і невербальних актів* [І. Гофман], за допомогою яких вони виражають своє бачення ситуації та оцінюють інших учасників процесу. Патерн потрактовано як дискурсивну практику, тобто спосіб говоріння, прийнятий і усталений у певній соціальній галузі чи в якомусь соціальному інституті, що відображає життєвий досвід і знання учасників комунікації.

Представник сторони обвинувачення як особа, наділена владними повноваженнями, демонструє відповідну мовленнєву поведінку (*powerful speech*) у судовій залі й реалізується в режимі інфліктивного наративу (термін запропоновано авторкою). Історія, представлена в інфліктивному наративі, виконує низку завдань, головними з яких стають доводження винності відповідача й переконання суду. Інформація в інфліктивному наративі організована та подана тематичними блоками. Проте, у сучасному дискурсі сторони звинувачення більш чітко виражений кульмінаційний момент, який спрямований на загострення конфлікту, що свідчить про зміну тенсивності судового дискурсу, детерміновану змінами в соціально-культурному контексті: прогресом інформаційних технологій, конфліктогенністю сучасного суспільства, посиленням конкурентності, інформаційним впливом, що виявилось в чітко вираженій аксіологізації та інструменталізації: відборі таких мовних засобів, які справляють потужний персуазивний вплив на реципієнтів.

Змінена міра тенсивності та динамічності судового дискурсу, зокрема й дискурсу сторони звинувачення, зумовлює зміну патернів мовленнєвої поведінки учасників судового процесу. Якщо в кінці дев'ятнадцятого – на початку двадцятого століття дискурс сторони звинувачення характеризується низьким ступенем конфліктогенності й аксіологічності, то сучасний дискурс

значною мірою конфліктогенний та аксіологічний, тому представники звинувачення в сучасному суді майже відразу розпочинають з патерну «я нападаю і звинувачую».

Провокативна дискурсивна особистість створює провокативний наратив, дискурсивний простір якого теж зазнає певних змін. Провокативний наратив змушує реципієнтів замислитись, що потрібно адвокатам для того, щоб посяяти сумнів. Представник сторони захисту також виокремлює певні смислові віхи або ключові знаки у своєму виступі, проте організує їх інакше. Якщо розглядати будь-який наратив з позиції таких його характеристик, як сюжет, контекст та інтерпретація, то адвокат може побудувати наратив: 1) додаванням пропущених, як навмисне, так і випадково, деталей сюжету, 2) зміною контексту (дуже частий прийом), 3) створенням власної інтерпретації та 4) формуванням нової реальності.

Спираючись на поняття тезаурусу М. Епштейна, провокативний наратив минулих століть у реферованій роботі потрактовано як такий, що має вкраплення тезаурусного способу подання подій. Цим пояснюється наявність у судових наративах минулого великої кількості докладних розмірковувань, ґрунтованих на розумінні того, як це повинно бути, а не лише того, як ця подія відбулася. Відобразимо зазначене у вигляді схем: доповнення сюжету – зміна контексту – створення нової інтерпретації (у минулому); доповнення сюжету – зміна контексту – створення нової інтерпретації – формування нової реальності (у сучасності). Провокативний наратив може мати всі три елементи, і так само він може містити лише один/два елементи.

Схема 1:

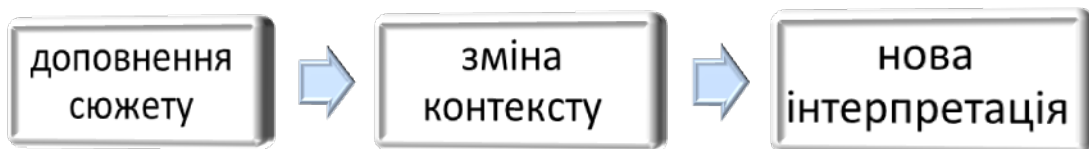

Схема 2:

Захисна промова адвоката складається з трьох частин: вступ, основна частина, висновок – і кожній притаманні свої патерни. На фактичному матеріалі доведено, що переважно відмінності в патернах можна спостерігати у

вступній частині: сучасні адвокати намагаються відразу захопити увагу слухачів, що зумовлює патерн «я висловлю співчуття», тим часом як адвокати в минулому, навпаки, могли дозволити собі докладні експресивні виступи (патерн «я розмірковую»).

Суддівський дискурс у роботі розглянуто як ментатив. Ментатив не розповідає історію, а вибудовує дискурс навколо викладених, інтерпретованих через наративи представника сторони звинувачення й сторони захисту, дискурсів. Він тому й стає мета-метакомунікативною ментальною подією, тобто *це думка про думку, яка оперує версіями, моделями, концептами, а не речами* [А. В. Вдовиченко], думки про розповідь. Суддя постає у формі стороннього спостерігача та ухвалює рішення, зважаючи на інформацію, надану в провокативному та інфліктивному наративах у суді. Таким чином, у ментативі заново інтерпретована вже відома інформація. При цьому інформація, яку отримує суддя, *професійно опрацьована* спеціалістами. У цьому складному інформаційному полі суддя повинен зорієнтуватися: відділити правдиві факти від штучно перетворених на факти й ухвалити рішення. Ментативна дискурсивна компетенція судді та запитально-відповідальна форма організації суддівського дискурсу не змінилася. Зміни відбулися в добиранні мовних засобів та патернів мовленнєвої поведінки судді. Головним патерном суддівського дискурсу як сучасного, так і минулого, постає патерн вияву влади «я доміную», який обґрунтовано роллю судді – це вчинення правосуддя шляхом розв'язання цивільних і кримінальних справ. Сучасному суддівському дискурсу притаманний патерн «суддя є звичайною людиною», поява якого зумовлена тенденціями до діалогізації та інтимізації, які таким чином відображаються в дискурсі.

Мета п'ятого розділу «Еволюція та особливості мовної репрезентації **судового дискурсу**» полягає в аналізі лінгвального контексту та семантичного наповнення судового дискурсу.

Стосовно лінгвального контексту встановлено, що він зазнав значних змін. Так, у промовах прокурора наявно значно менше дискурсивних маркерів порівняно з промовою адвокатів, що пояснюється тим, що прокурор оперує фактами, тим часом як адвокат – з думками та припущеннями, тому вимушений доводити їх обґрунтованість та логічність. Унаслідок використання маркерів аудиторія сприйме логічно вибудоване твердження за доведене та пояснене. У такий спосіб, у тому числі, адвокат створює сугестивний дискурс. Тенденцію використання дискурсивних маркерів переважно в адвокатському дискурсі збережено.

Номіналізація постає як переважно характерне явище для дискурсу сторони звинувачення, що продемонстровано на фактичному матеріалі. Вона надає надмірної офіційності висловлюванню й часто використовується суддями й стає коерсивним засобом, як і модальні дієслова.

У дослідженні доведено, що модальні дієслова були більш уживаними в минулому. Пояснюємо це тим, що, по-перше, сучасна юридична англійська

стала менш формальною, що зумовлено загальною тенденцією відмови від формалізованого мовлення, яке видається дещо архаїчним навіть у такій усталеній системі, як галузь права. До того ж можна зазначити як обґрунтування й те, що розвиваються технічні засоби, які допомагають юристам скласти серйозну доказову базу. Таким чином, вони дістали можливість оперувати фактами, а не припущеннями, які раніше виражали за допомогою модальних дієслів, котрі виявляють різну міру впевненості, тому вони уживані рідше порівняно зі звичайними часовими формами дієслів, використання яких передбачає вже не припущення, а цілковиту впевненість у достовірності викладених подій.

Речення зі вступним *there*, зі вступним *it* (anticipatory *it*) і розщеплені речення (cleft sentences) мають важливе значення для репрезентації події, оскільки сприяють концептуалізуванню події в судовому дискурсі внаслідок вибору «ракурсу» її подання та містять пряме або побічне її оцінювання, так звану фокусність події, яку мотивує інтенція відправника промови. Окрім того, *it* часто поєднується з прикметниками й слугує для описання ситуацій, явищ, предметів, переживань, емоцій, що створює аксіологічність судового дискурсу, оскільки одним із цільових завдань та невід'ємним компонентом судового дискурсу є оцінювання як ефективний інструмент мовленнєвого впливу. Прагматична насиченість цих речень дає їм змогу реалізовувати водночас декілька цільових завдань і через це цілком заволодіти увагою слухачів.

Порівняльний аналіз текстів виступів правників сучасності та минулого дав змогу встановити часте використання екстрапозиції в сучасних виступах, що пояснюється таким екстралінгвальним чинником, як динамізм соціальних процесів, які відбуваються в сучасному суспільстві. Щодо використання розщеплених речень, то вони були притаманні американському судовому дискурсу кінця дев'ятнадцятого – початку двадцятого століття, коли тональність виступів відрізнялася патетикою і пафосністю.

Тенсивність та «видовищність» сучасного дискурсу зумовлює використання висування, що виконує декілька функцій: а) функцію емпізування; б) функцію створення фону для наративу, оскільки сприяє створенню емоційної атмосфери в судовій залі, в) оптимального розподілу когнітивного ресурсу, г) підвищення інформаційної насиченості висловлювання.

Змістовне наповнення семантичного простору судового дискурсу схарактеризовано за допомогою кратологем, аксіологем, емотивів, міфологем, соціологем і концептологем. Установлено, що соціологеми зазнали найбільш суттєвих змін на відміну від кратологем, аксіологем, концептологем, міфологем та емотивів, що зумовлено значними соціальними змінами, які відбулися в американському суспільстві протягом зазначеного періоду.

ВИСНОВКИ

На основі принципу когнітивно-комунікативного моделювання розроблена когнітивно-комунікативна модель судового дискурсу, сутність якої полягає в характеризуванні контенту та організації його смислового простору; задіяних мовних засобів; комунікативних режимів мовленнєвої поведінки агентів в умовах спрямованості мовленнєвої дії не стільки на інформування, скільки на здійснення впливу на реципієнтів.

Запропоновано такі теоретико-методологічні підходи для характеристики судового дискурсу: лінгвократологічний підхід, лінгвоаксіологічний підхід, лінгвопсихологічний підхід, лінгвоперсонологічний підхід.

З позиції лінгвократологічного підходу встановлено, що дискурс є владним ресурсом, за допомогою якого здійснюється легітимація, ідентифікація та позиціонування соціальних суб'єктів та інститутів. Доведено, що переважно дискурс сторони звинувачення в суді є персуазивним, адже прокуророві потрібно вплинути на суддю та присяжних так, щоб не тільки переконати в бажаному розумінні проблеми, але й змусити їх *діяти* відповідним чином.

Дискурс сторони захисту є переважно сугестивним. Встановлено, що сугестивний вплив не є прихованим, але майстерно замаскованим та непомітним для сугеренда.

Суддівський дискурс є переважно коерсивним, оскільки він є особливою ритуалізованою формою влади, а суддя для з'ясування істини поєднує методи спостереження, кваліфікації, класифікації та покарання як демонстрації сили. Зважаючи на свій авторитет, суддя проводить розмежування та висуває остаточне судження.

Діахронічний лінгвоаксіологічний підхід уможливив з'ясування аксіологічних хроноглов, що відображають ціннісні установки суспільства. Виокремлено аксіологеми, у тому числі правові аксіологеми, та антиаксіологеми судового дискурсу США. Так, аксіологеми в сучасному англomовному судовому дискурсі ґрунтуються на базових американських цінностях і представлені такими тематичними групами, як цінність людського життя, громадянські чесноти, американська мрія, милосердя, співчуття людської трагедії. І правовими аксіологемами: доведеність поза всяким сумнівом, рівність усіх перед законом, верховенство закону. Аксіологеми в американському судовому дискурсі минулого століття переважно представлені тематичними групами «Обов'язок», «Істина», «Служба», «Чесність».

Антиаксіологеми в американському судовому дискурсі як сучасного, так і минулого століття, представлені різними тематичними групами, наприклад, «Убивство», «Ганебний спосіб життя», «Подвійне життя», «Інтерес до серійних убивць», «Згубні звички», проте вони всі спрямовані на створення цілком негативного образу підсудного.

З позиції лінгвоперсонологічного підходу виокремлено типи дискурсивних особистостей у судовому дискурсі: елітарна дискурсивна особистість та егалітарна дискурсивна особистість. Елітарна дискурсивна особистість

представлена домінантною, інфліктивною та провокативною дискурсивними особистостями. Егалітарна дискурсивна особистість представлена субмісивною дискурсивною особистістю, яка може бути аверсивною і неаверсивною дискурсивною особистістю.

Доведено, що в кожному субдискурсі використовуються певні стратегії, тактики та стратагеми проведення судових дебатів, що створює комунікативну специфіку як окремого різновиду дискурсу, так і дискурсу загалом. Таким чином, судовий дискурс є неоднорідним і поданим залежно від визначеної мети, яка виражає прагнення відправника промови до певної фіналізації: *а) дискурсом сторони звинувачення зі стратегією вердиктивності й тактикою персуазивності; б) адвокатським зі стратегією рефутативності й тактикою сугестивності; в) суддівським зі стратегією екзерситивності й тактикою коерсивності дискурсами.*

Встановлено стратагеми в кожному субдискурсі. Так, для дискурсу сторони звинувачення притаманні стратагеми апелювання до етосу, стратагеми апелювання до логіки, стратагеми апелювання до фронезису. Для дискурсу сторони захисту виділені стратагеми апелювання до взаємодії, стратагеми апелювання до емоцій, стратагеми апелювання до ірраціонального, стратагеми апелювання до логіки зворотного впливу. У суддівському дискурсі встановлені стратагеми маніфестування легітимної влади/повноважень та маніфестування рівності сторін. Поняття стратагеми було вперше запроваджено для характеристики судового дискурсу.

Визначено поняття дискурсивного простору, яке з часом трансформується.

Дискурсивний простір сторони звинувачення (інфліктивний наратив) організований через подання інформації певними блоками. У ньому явно виражена кульмінація концептуальним висловлюванням, на якому ґрунтується стратегія прокурора. Інформація в минулому в інфліктивному наративі також організована та подана тематичними блоками, але часто немає різкої кульмінації, немає концептуального висловлювання, яке виражає цю кульмінацію, тому через це немає різкого загострення конфлікту, що відображається на використанні мовних засобів і патернів мовленнєвої поведінки. Наразі переважна більшість розглянутих судових процесів починається одразу з патерна «я нападаю і звинувачую», оскільки сучасну людину приваблює конфлікт, тоді як представник сторони звинувачення в минулому перед безпосереднім звинуваченням використовували патерни «я сумніваюсь і підозрюю», «я висловлюю співчуття» й навіть патерн «детальне описання».

Дискурсивний простір сторони захисту визначений як провокативний наратив (термін уведено вперше). У реферованому дослідженні обрано схему аналізу провокативного наративу з позиції таких його характеристик, як сюжет, контекст та інтерпретація. На основі цієї схеми встановлено, що провокативний наратив минулого глибокий і всебічний, він інакше подає подію, прагнучи створити повну й цілісну картину, звідси детальні та об'ємні

описання, коли комунікатор вдумується в сюжет і чекає того самого від комунікантів. Такий наратив перетинається з тезаурусом. Цим пояснюється наявність у судових провокативних наративах минулого великої кількості докладних розмірковувань, ґрунтованих на розумінні того, як це повинно бути, а не лише того, як ця подія відбулася. Адвокат надає нову інтерпретацію події, але не формує нову реальність на відміну від адвокатів сучасності.

Доведено, що трансформацій зазнають і мовні засоби в провокативному наративі, оскільки сучасний провокативний наратив є динамічним, особистісно-орієнтованим та напруженим. Крім того, сугестивна тактика, яку реалізує адвокат обумовлює його прагнення до відмови від офіційних або нейтральних засобів вираження (феномен відовищності дискурсу), маскуванню очевидного впливу, підсилення особистісних засад у мовленні (феномен інтимізації дискурсу). Отже, мовні засоби в провокативному наративі змінюють емотивний код текстів англійського судового дискурсу: наприкінці дев'ятнадцятого – початку двадцятого століття виступи обвинувачів були підвищено експресивними, але емотивно спрощеними, а на початку двадцятого першого століття вони стали навпаки менш експресивними, але емотивно складними.

Проаналізований фактичний матеріал надає підстави для ствердження, що організація дискурсивного простору в комунікативному режимі ментативу не змінилася: він організований шляхом питально-відповідної форми. Стосовно трансформації мовних засобів доведено, що, порівняно із сучасним суддівським дискурсом, у суддівському дискурсі кінця дев'ятнадцятого – початку двадцятого століть активно використовують лексичні, граматичні та стилістичні засоби маніфестування формальності. Головний патерн мовленнєвої поведінки судді не змінився, зміни відбилися стосовно такого патерну в сучасному суддівському дискурсі, як «суддя є звичайною людиною», поява якого зумовлена загальними процесами діалогізації та інтимізації, які таким чином відобразилися в цьому субдискурсі.

Проведений аналіз дав змогу чітко розмежувати лінгвальний контекст дискурсу сторони звинувачення, дискурсу сторони захисту й суддівського дискурсу, схарактеризувати лінгвістичні засоби, притаманні виокремленим субдискурсам.

Семантичний простір дискурсу відображає за допомогою мовних засобів отриману агентами судового процесу когнітивну інформацію. Для реалізації певного комунікативного режиму потрібна не тільки в особливий спосіб організована форма (інфліктивний і провокативний наратив і ментатив), але й засоби її вираження: кратологеми, аксіологеми, емотиви, міфологеми, соціологеми, концептологери.

Дослідження, проведене в дисертації, висвітлило деяку кількість проблем, аналіз яких виходить за межі сформульованої мети, але становить науковий інтерес і має практичну цінність. Перспективами розроблення теми вважаємо такі проблеми:

- виявлення залежності еволюції когнітивно-комунікативних ознак

судового дискурсу від соціального контексту конкретних країн. Розроблення вказаної теми потребує зіставлення результатів дослідження судового дискурсу США з аналогічним феноменом інших країн – англомовних і неангломовних;

- виявлення особливостей еволюції виступів інших учасників судового процесу – свідків;

- більш широке застосування положень, понять та інструментарію лінгвосинергетики у подальшому дослідженні судового дискурсу.

Поданий перелік не вичерпує всіх проблем, які можна розглядати як перспективи подальшого розроблення теми, оскільки запропонована в дисертаційній роботі модель аналізу може бути використана у встановленні особливостей еволюції когнітивно-комунікативних параметрів не тільки судового дискурсу, але й інших професійних типів дискурсів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Зайцева М. О. Еволюція судового дискурсу США: когнітивно-комунікативні аспекти: монографія. Запоріжжя-Харків: Факт, 2021. 388 с.
2. Зайцева М. О. Аспекти лінгвістичного дослідження полемічного дискурсу. Полеміка як особливий тип дискурсу. *Нариси з лінгвістичного аналізу дискурсу: до проблеми типології та характеристики: монографія*. Харків: Бурун, 2014. С. 7– 47.
3. Zaitseva M. O. Specific Nature of Legal Discourse. *Teaching English for Specific Purpose in Context of Modern Educational Paradigm: monograph*. Харків: НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2020. С. 30 – 45.

Статті, що входять до наукометричних баз SCOPUS/Web of Science:

4. Zaitseva M. Features of Persuasiveness and Suggestiveness in Legal Discourse. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics: Переяслав-Хмельницький*, 2018. Вип. (23) 2. С. 81 – 93. (У співавт. з Lyrko I.).Особистий внесок здобувачки: встановлено ознаки персуазиву та сугестії в англомовному судовому дискурсі.
5. Zaitseva, M. Cognitive dissonance as factor of influence in American courtroom discourse. *Linguistics and Culture Review*, 2021, Special Issue 3. P.P.173 – 186. <https://doi.org/10.37028/lingcure.v5nS3.1497>. (У співавт. з Zatsnyi, Y., Pelepeychenko, L.). Особистий внесок здобувачки: проаналізовано вплив когнітивного дисонансу на агентів судового дискурсу.
6. Zaitseva, M., & Zatsnyi, Y. American courtroom discourse: psycholinguistic aspect. *Linguistics and Culture Review*, 2021, Vol. 5 No. 1. P.P. 305 – 317. <https://doi.org/10.37028/lingcure.v5n1.1601> (У співавт. з Zatsnyi, Y.).Особистий внесок здобувачки: проаналізовано психолінгвістичні аспекти англомовного судового дискурсу.

Статті в наукових фахових виданнях України категорії Б:

7. Зайцева М. А. Роль «неэмоциональных» эмоций в создании эмотивности текста (на примере новелл Дж. Чивера). *Лінгвістичні дослідження: Збірник наук. праць*. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2006. Вип. 19. С. 137 – 141.
8. Зайцева М. А. Взаимосвязь между мифами и стереотипами. *Система і структура східнослов'янських мов*. Київ: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 2. С. 162 – 168.
9. Зайцева М. А. Роль стилистических средств в текстах политического дискурса. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Літературознавство*. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2010. Вип. 2(62). С. 131 – 138.
10. Зайцева М. О. Организация смыслового пространства текста как прием манипулятивного воздействия и способ аттракции. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2*. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка. 2011. Вип. 96(1). С.83 – 87.
11. Зайцева М. О. К проблеме интерференции в переводе. *Система і структура східнослов'янських мов*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 3. С. 284 – 290.
12. Зайцева М. О. Отражение идиостиля автора в организации семантического пространства текста. *Лінгвістичні дослідження: Збірник наук. праць*. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2011. Вип. 32. С. 122 – 127.
13. Зайцева М. О. Засоби маніпулятивного впливу в сучасному політичному дискурсі (лінгвістичний аспект). *Лінгвістичні дослідження*. Вип. 34. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2012. С. 101 – 105.
14. Зайцева М. О. Агресивна мовленнєва поведінка з точки зору її складників. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 9. С.93 – 97.
15. Зайцева М.О. Специфіка українського перекладу в галузі професійної комунікації (на матеріалі англійського юридичного дискурсу). *Збірник наукових праць. Система і структура східнослов'янських мов*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 6. С. 245– 251.
16. Зайцева М. О. Юридичний та політичний дискурси з точки зору персуазивності. *Лінгвістичні дослідження: Збірник наук. праць*. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2013. Вип. 35. С. 149 – 154.
17. Зайцева М. О. Культурные стереотипы в юридическом анекдоте (категория изменчивости и устойчивости). *Система і структура східнослов'янських мов: збірник наукових праць*. Київ: Видавництво НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. Вип. 8. С. 143 – 155.
18. Зайцева М.О. Актуалізація концепту здивування (на прикладі творів С. Моема). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені*

- М.П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 12. С.63 – 72.
19. Зайцева М.О. Специфіка мовних засобів та організація семантичного простору сугестивного дискурсу. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*. Київ: Центр учбової літератури. 2017. Вип. 10. С. 26 – 31.
20. Зайцева М. О. Лингвистическая характеристика дискурса противостояния. *Наукові записки*. Кропивницький: КОД, 2018. Вип. 164. С. 336 – 342.
21. Zaitseva M. Psychological and Pedagogical Recommendations for Students to Deliver Work-related Presentations in English. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія Педагогічні науки*. 2018. Вип. 38. С.91– 96. (У співавт. з Сорокою Н. А.). Особистий внесок здобувачки: встановлено психологічні рекомендації проведення презентацій з урахуванням особливостей юридичного дискурсу.
22. Zaitseva M. Linguistic means of expressing ethos in English court discourse. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Хмельницький, 2020. Вип. 20. С. 79 – 82.
23. Зайцева М. О. Specificity of Persuasion in American Court Discourse (based on advocates' and prosecutors' speeches). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Хмельницький, 2021. Вип. 21. Том 2. С. 64 – 70. (У співавт. з Пелепейченко Л. М.). Особистий внесок здобувачки: встановлено особливості використання персуазиву та сугестії в американському судовому дискурсі.
24. Зайцева М.О. Evolution of the emotive code of English court discourse. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2021, № 48. Том 1. С. 70 – 73.
25. Zaitseva M.O. Axiologemes in defense vs prosecution English court discourse. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». 2021. № 1 (21). С. 167– 176.
26. Zaitseva M.O. Cognitive bias as a suggestive device in English court discourse. *Південний архів (філологічні науки); Southern Archive (philological sciences)*. 2021. № 86. С. 65– 70.
27. Zaitseva M.O. Stratagem of appeal to logic as means of discursive influence (based on prosecutors' speeches). *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2021. С. 75 – 80.
28. Zaitseva M.O. Types of Discursive Personalities in American Court. *Волинська філологічна: текст і контекст*. Вип. 31: Проблеми інтерпретації тексту/упоряд. Т. Левчук. Луцьк: Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021. С. 227– 235.
29. Zaitseva M. O. Appeal to emotions as a way of influencing in court (linguistic aspect). *Вісник Житомирського університету імені Івана Франка*. 2021. Вип. 1 (94). С. 106 – 115.

30. Zaitseva M. O. Communicative specificity of Anglophone courtroom polemics (linguistic aspect). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика, 2021. Том 32 (71) № 3. С. 139 – 144.

31. Зайцева М. О. Специфіка наративу в судовому дискурсі США. *Лінгвостилістичні студії*. 2021. Вип. 14. С. 46 – 60. (У співавторстві з Пелепейченко Л. М.). Особистий внесок здобувачки: встановлено специфіку наративу в судовому дискурсі США.

32. Zaitseva M. O. Evolution of mythologems in American courtroom discourse. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*, Хмельницький, 2021. Вип. 22. С. 5 – 8.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

33. Zaitseva M. Persuasiveness and Ways of its Manifestation. *Professional Education through a Foreign Language Acquisition*. Nizhny Novgorod, RF: Institute of Management, 2012. P.120 – 125.

34. Zaitseva M. Linguistic representation of the power in judicial discourse. *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*. Czestochowa, 2020. Vol. 43, № 6. P. 158 – 164.

35. Zaitseva M. Verbalisation of the concept «lie» in American court discourse. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 8(36). Vol. 1 P. 77– 82.

36. Zaitseva M. Inflictive Personality and Inflictive Narrative in Court Discourse. *European Science Review*. Vienna, 2021. №3 – 4. P. 60 – 65.

37. Zaitseva M. Coerciveness as an inherent feature of judge`s discourse (linguistic aspect). *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*. Czestochowa, 2021. Vol. 44, № 1. P. 171 – 177.

38. Zaitseva M. The Communicative Mode of Mentative. *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*. Czestochowa, 2021. Vol. 45, № 2. P. 177 – 183.

Тези доповідей на конференціях:

39. Зайцева М. О. Полеміка як особий тип дискурсу. *Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація*: матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції. Харків: ХНУ ім. В. Каразіна, 2009. С. 108–110.

40. Зайцева М. О. Проблеми стилістичної неоднорідності текстів. *Проблеми галузевої комунікації та перекладу*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Харків: АВВ МВС України, 2009. С. 116 – 117.

41. Зайцева М. О. Значення дискурсивних маркерів у комунікації. *Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі*: матеріали IV Міжнародної науково-методичної конференції. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. С. 68 – 70.

42. Zaitseva M. O. Features and Importance of Polemic Discourse in Pedagogical Interaction. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики*: матеріали наукової конференції. 2016. Харків: Право. 2016. С. 192 – 195.

43. Зайцева М. А. Языковые средства выражения концепта «ложь» в судебном

дискурсе. *Актуальні проблеми розвитку світової науки*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ: Центр наукових публікацій, 2016. С. 114 – 118.

44. Зайцева М. О. Значення дискурсивних маркерів в юридичному дискурсі. *Сучасна парадигма викладання іноземних мов у закладах вищої освіти*: матеріали Міжуніверситетського науково-практичного семінару. 2019. Харків: НЮУ імені Ярослава Мудрого. С. 64 – 67.

45. Zaitseva M.O. Characteristics of the cognitive component in the personality of future lawyers. *Іншомовна комунікативна компетентність у фаховій діяльності*: матеріали Міжвузівського науково-практичного семінару. 2019. Харків: НЮУ імені Ярослава Мудрого. С. 20 – 22.

46. Zaitseva M.O. Linguistic Expression of Suggestiveness in Court Discourse. *Philological Sciences, Intercultural Communication and Translation Studies: Experience and Challenges: Proceedings of International Scientific and Practical Conference*. 2021. Vol. 1. Czestochowa. P. 203 – 206.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

47. Зайцева М. А. Языковая игра в полемике. Харків, 2006. 91 с.

48. Зайцева М. О. Комунікативні стратегії полемічних статей. *Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку: Теоретичні засади галузевої комунікації: монографія* (за ред. докт. філ. наук, проф. Л. М. Пелепейченко). Харків: АВВ МВС України, 2009. С.117 – 130.

49. Зайцева М. А. Современный политический дискурс с точки зрения языковой манипуляции. *Филологический сборник: Сб.науч. статей*. Вып. 12. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2012. С. 101 – 106.

50. Zaitseva M. Linguistic Means from the Point of Persuasiveness. *Теорія і практика наукового дискурсу: філологія, лінгводидактика*. Харків: Вид-во ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2013. С. 178 – 185.

51. Зайцева М. А. Категория асимметрии. *Professional Education through a Foreign Language Acquisition*. Nizhny Novgorod, Russia: Institute of Management, 2013. P. 345 – 351.

52. Зайцева М.А. Отражение национально-культурных особенностей англоязычной и русскоязычной картин мира на языковом уровне. Materials of the XI International Scientific and Practical Conference, “Modern Scientific Potential” (February 28 –March 7). Vol. 25. Sheffield: Science and Education LTD, 2015. С. 47 – 57.

53. Зайцева М. О. Судовий дискурс: мовленнєві стратегії і тактики, мовні засоби вираження конфлікту. *Перспективные направления развития современной науки*. Київ: Первый независимый научный вестник, 2016. С. 74 – 75.

54. Зайцева М. А. Роль номинализации и способы ее перевода. Матеріали міжнародної наукової конференції «Актуальні наукові дослідження в сучасному світі». Переяслав-Хмельницький, 2016. Вип. 10(18). Ч. 5. С. 92 – 97.

55. Zaitseva M. O. Discourse Markers. *Lexical and grammatical features of English scientific discourse*. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 9 – 38.
56. Zaitseva M. O. Introductory there and it. *Lexical and grammatical features of English scientific discourse*. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 75 – 90.
57. Zaitseva M.O. Ways of Expressing Opposition in the Discourse of Confrontation. *Соціально-гуманітарний вісник: збірник наукових праць*, 2018. Вип. 18 – 19. С. 103 – 107.
58. Zaitseva M.O. Influence of Extralinguistic Factors on the Behaviour Strategy of a Communicative Personality in a Dispute. *Соціально-гуманітарний вісник: збірник наукових праць*, 2019. Вип. 26 – 27. С. 9 – 13.
59. Zaitseva M.O. Judicial Discourse: Speech Strategies and Tactics, Language Means of Conflict Expression. *Актуальные научные исследования в современном мире*. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вып. 4(48), ч. 6. С. 54 – 60.
60. Zaitseva M.O. Cultural shift in discursology. *Proceedings of the Third International Scientific Conference Education and Science in a Changing World: Problems and Prospects for Development*, 2021. Part II. Dnipro. P. 256 – 261.

АНОТАЦІЯ

Зайцева М. О. Когнітивно-комунікативні параметри англomовного судового дискурсу в діахронії (кінець ХІХ – початок ХХІ століть). – Кваліфікаційна наукова розвідка на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Запорізький національний університет. – Запоріжжя, 2021.

Започатковано новий напрям лінгвістичних досліджень і тим самим нову галузь мовознавства – судову дискурсологію, де судовий дискурс розглядається як складна багатогранна система, що складається з низки субдискурсів, кожен з яких має свою специфіку. Виявлено ознаки еволюції когнітивно-комунікативних параметрів судового дискурсу США, запропоновано і апробовано методологію комплексного аналізу та обґрунтовано нові ознаки понятійного рівня.

Дослідження судового дискурсу проведено шляхом його когнітивно-комунікативної параметризації, що означає встановлення параметрів, детермінованих як екстралінгвальними факторами, так і власне дискурсом. З позиції синергетичного підходу дискурс постає об'єктом динамічної природи, складною відкритою системою, яка зазнає постійного розвитку, характеризується незавершеністю, подієвістю, зумовленими історичними, соціальними, культурними змінами, які трансформують комунікативну ситуацію. Дискурс і комунікація вперше обґрунтовано потрактовані як біфуркаційні, тобто як такі, що випробовують сильний вплив і напруження.

На основі принципу когнітивно-комунікативного моделювання розроблена

модель судового дискурсу, сутність якої полягає в характеризуванні контенту та організації його смислового простору; залучених мовних засобів; комунікативних режимів мовленнєвої поведінки агентів в умовах спрямованості мовленнєвої дії не стільки на інформування, скільки на здійснення впливу на реципієнтів.

Доведено, що фактично переважно дискурс сторони звинувачення в суді є персуазивним. Дискурс сторони захисту є переважно сугестивним. Встановлено, що сугестія є замаскованою та непомітною для реципієнтів. Суддівський дискурс є переважно коерсивним, оскільки він є особливою ритуалізованою формою влади.

Запропоновано класифікацію дискурсивних особистостей судового дискурсу. Елітарна дискурсивна особистість представлена домінантною, інфліктивною та провокативною дискурсивними особистостями. Егалітарна дискурсивна особистість представлена субмісивною дискурсивною особистістю, яка може бути аверсивною і неаверсивною.

Доведено, що судовий дискурс є неоднорідним і представлений: а) дискурсом сторони звинувачення зі стратегією вердиктивності й тактикою персуазивності; б) адвокатським зі стратегією рефутативності й тактикою сугестивності; в) суддівським зі стратегією екзерситивності й тактикою коерсивності дискурсами.

Виокремлено страгати в кожному субдискурсі. Поняття страгати було вперше запроваджено для характеристики судового дискурсу.

Визначено поняття дискурсивного простору як інформаційного середовища, яке створюють дискурсивні особистості унаслідок своєї взаємодії, співіснування в цьому середовищі. Встановлено, що судовий дискурсивний простір з часом трансформується.

Дискурсивний простір сторони звинувачення організований через подання інформації певними блоками. Він визначений як інфліктивний наратив. Дискурсивний простір сторони захисту визначений як провокативний наратив. Встановлено, що провокативний наратив минулого перетинається з тезаурусом. Організація дискурсивного простору в комунікативному режимі ментативу не змінилася: він організований шляхом питально-відповідної форми.

Проведений аналіз дав змогу чітко розмежувати лінгвальний контекст дискурсу сторони звинувачення, дискурсу сторони захисту і суддівського дискурсу, схарактеризувати лінгвістичні засоби, притаманні виокремленим субдискурсам.

Семантичний простір дискурсу відображає за допомогою мовних засобів отриману агентами судового процесу когнітивну інформацію. Для реалізації певного комунікативного режиму потрібна не тільки в особливий спосіб організована форма (інфліктивний і провокативний наратив і ментатив), але й засоби її вираження: кратологеми, аксіологеми, емотиви, міфологеми,

соціологеми, концептологемеми.

Ключові слова: судовий дискурс, субдискурс, стратегії, тактики, стратагеми судового дискурсу, дискурсивна особистість, комунікативний режим, інфліктивний наратив, провокативний наратив, ментатив, патерн мовленнєвої поведінки, лінгвальний контекст, аксіологема, кратогема, концептологема, міфологема, соціологема, емотив.

АННОТАЦІЯ

Зайцева М. А. Когнитивно-коммунікативні параметри англоязычного судового дискурсу в діахронії (кінець ХІХ– початок ХХІ століть). – Рукопись.

Дисертація на соискание ученої ступені доктора філологічних наук по спеціальності 10.02.04 – германські мови. – Запорізький національний університет. – Запоріжжє, 2021.

Розроблено нове напрямлення лінгвістических досліджень і тем самим нова область мовознавства – судовий дискурсологія, де судовий дискурс розглядається як складна багатогранна система, що складається з ряду субдискурсів, кожен з яких має свою специфіку. Виявлені ознаки еволюції когнитивно-коммунікативних параметрів судового дискурсу США, запропонована і апробована методологія комплексного аналізу і обґрунтовані нові ознаки понятійного рівня.

Дослідження судового дискурсу проведено шляхом його когнитивно-коммунікативної параметризації, що означає встановлення параметрів, детермінованих як екстралінгвальними факторами, так і власне дискурсом. С позиції синергетического підходу дискурс представляється об'єктом динамічної природи, складною відкритою системою, що підлягає постійному розвитку, і характеризується незавершеністю, подією, обумовленими історическими, соціальними, культурними змінами, які трансформують коммунікативну ситуацію. Дискурс і коммунікація вперше обґрунтовано представлені як біфуркаційні, то є як підлягають сильному впливу і напруженню.

На основі принципу когнитивно-коммунікативного моделювання розроблена модель судового дискурсу, сутність якої складається в характеристиці контенту і організації смислового простору; задіяних мовних засобів; коммунікативних режимів мовної поведінки агентів в умовах спрямованості мовної дії не стільки на інформовання, скільки на вплив на реципієнтів.

Доказано, що переважно дискурс сторони обвинувачення в суді переконувальний. Дискурс сторони захисту переважно суггестивний. Встановлено, що суггестія искусно замаскована і незаметна для реципієнтів. Судовий дискурс переважно коерсивний, оскільки він

является особой ритуализированной формой власти.

Разработана классификация дискурсивных личностей судебного дискурса. Элитарная дискурсивная личность представлена доминантной, инфлиktивной и провокативной дискурсивными личностями. Эгалитарная дискурсивная личность представлена субмиссивной дискурсивной личностью, которая может быть аверсивной и неаверсивной.

Доказано, что судебный дискурс неоднороден и представлен: а) дискурсом стороны обвинения со стратегией вердиктивности и тактикой персуазивности; б) адвокатским со стратегией рефутативности и тактикой суггестивности; в) судебским со стратегией экзерситивности и тактикой коэрсивности дискурсами.

Выделены стратагемы в каждом субдискурсе. Понятие стратагемы было впервые введено для характеристики судебного дискурса.

Дискурсивное пространство стороны обвинения организовано подачей информации определенными блоками. Оно определено как инфлиktивный нарратив. Дискурсивное пространство стороны защиты определено как провокативный нарратив. Установлено, что провокативный нарратив в прошлом пересекается с тезаурусом. Организация дискурсивного пространства в коммуникативном режиме ментатива не изменилась: оно организовано путем вопросно-ответной формы.

Проведенный анализ позволил четко разграничить лингвальный контекст дискурса стороны обвинения, дискурса защиты и судебного дискурса, охарактеризовать лингвистические средства, присущие выделенным субдискурсам.

Семантический простор дискурса отражает с помощью языковых средств полученную агентами судебного процесса когнитивную информацию. Для реализации определенного коммуникативного режима требуется не только особым образом организованная форма (инфлиktивный и провокативный нарратив и ментатив), но и средства ее выражения: кратологемы, аксиологемы, эмотивы, мифологемы, социологемы, концептологемы.

Ключевые слова: судебный дискурс, субдискурс, стратегии, тактики, стратагемы судебного дискурса, дискурсивная личность, коммуникативный режим, инфлиktивный нарратив, провокативный нарратив, ментатив, паттерн речевого поведения, лингвальный контекст, аксиологема, кратологема, социологема, концептологема, эмотив.

SUMMARY

Zaitseva M. O. Cognitive and Communicative Parameters of the English Courtroom Discourse in Diachrony (Late 19th – Early 21st centuries). – Manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree in Philology: Speciality 10.02.04 – Germanic

languages. – Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, 2021.

Based on the results a new strand of linguistic research and thus a new branch of linguistics – courtroom discursology – has been originated in Ukrainian Linguistics. It considers the courtroom discourse as a complex multifaceted system, consisting of a number of subdiscourses; each of them has its own specifics. The indicators of the evolution of cognitive and communicative parameters of US courtroom discourse are identified, the methodology of complex analysis is presented and tested; new features of the conceptual level are substantiated.

The examination of courtroom discourse is carried out by its cognitive and communicative parameterisation, which means the establishment of parameters, determined by both extralingual factors and the discourse itself. From the perspective of the synergetic approach, the discourse is an object of dynamic nature, a complex open system, which is subject to constant development, characterised by incompleteness, eventfulness, caused by historical, social, cultural changes that transform the communicative situation. Discourse and communication are for the first time reasonably regarded as bifurcational notions, that is, strongly influenced and stressed by.

Influence in this case is motivated and intentional, aiming to adjust the behavior of the interlocutors, to achieve a change in their attitudes and evaluations in accordance with the views of the speaker. To achieve the goals regarding certain psychological, pragmatic settings and value orientations the addressee chooses a model of speech behavior, adequate to the communicative situation.

It has been proven that in fact predominantly prosecutorial discourse in court is persuasive, since the prosecutor needs to influence the judge and the jury in a way that not only convinces them of their desired understanding of the problem, but also makes them act accordingly. In addition, persuasiveness arises as a form of influence in which, by means of the arguments offered, the actor intends to convince his opponent that he is right, referring, *inter alia*, to his rights or state of superiority: the prosecution party represents the state. The moment of reliance on authority is virtually absent in suggestive discourse, as suggestiveness involves subtler influence. The discourse of the defense is predominantly suggestive. It has been found that suggestive influence is not covert, but artfully disguised and invisible to the *suggerend*.

Judge's discourse is predominantly coercive, as it is a special ritualised form of power, and the judge combines methods of observation, qualification, classification and punishment as a demonstration of power to find out the truth.

The axiologems (including legal ones) and anti-axiologemes of US courtroom discourse are distinguished, and their evolution is characterised.

For the first time a classification of discursive personalities of courtroom discourse is introduced. The elitist discursive personality is represented by dominant, infictive and provocative discursive personalities. The egalitarian discursive personality is represented by submissive discursive personality that can be aversive

and non-aversive.

It is demonstrated that the courtroom discourse is heterogeneous and is represented by: a) prosecutorial discourse with the strategy of verdictability and tactics of persuasiveness; b) advocate discourse with the strategy of refutativity and tactics of suggestiveness; c) judge's discourse with the strategy of exercitiveness and tactics of coerciveness.

Stratagems in each subdiscourse are established. Thus, the discourse of the prosecution is characterised by the stratagem of appeal to ethos, the stratagem of appeal to logic, the stratagem of appeal to phronesis. The defence discourse is characterised by the stratagem of appeal to interaction, the stratagem of appeal to emotion, the stratagem of appeal to the irrational, and the stratagem of appeal to the logic of reverse influence. Stratagems of manifestation of legitimate power / authority and manifestation of equality of parties are established in judge's discourse. The concept of stratagems was first introduced to characterise this type of discourse.

The notion of discursive space as an information environment, which is created by discursive personalities as a result of their interaction, coexistence in this environment, is defined. It is determined that the courtroom discursive space is transformed over time.

The discursive space of the prosecution party is organised by presenting information via certain blocks. It is defined as an inflective narrative. Information in the past in the inflective narrative was also organised and presented through the thematic blocks, but there was no sharp culmination, a conceptual statement expressing this culmination, and this is reflected in the use of linguistic means and patterns of speech behavior.

The conclusion has been made about the change of discourse tensivity, determined by changes in the socio-cultural context: the progress of information technology, the conflictogenicity of modern society, increased competition, the information impact, which manifested itself in a pronounced axiology and instrumentalisation: the selection of such language means, that have a powerful persuasive effect on the recipients.

The discursive space of the defence is defined as a provocative narrative. The scheme of analysis of the provocative narrative from the position of such its characteristics as plot, context and interpretation was chosen. It is established that in the past the provocative narrative intersects with the thesaurus.

It has been discovered that the organisation of the discursive space in the communicative mode of mentative has not changed: it is organised by question-and-answer form. The main pattern of the judge's speech behavior has not changed, the changes were reflected in relation to such a pattern in modern judicial discourse as 'the judge is an ordinary person', the appearance of which is due to the general processes of dialogisation and intimidation, which are thus reflected in this subdiscourse.

Regarding the linguistic context, it was found that it has undergone significant changes. The analysis made it possible to clearly distinguish the linguistic context of the prosecution discourse, the defence discourse and the judge's discourse and to characterise the linguistic means inherent in the identified subdiscourses.

The semantic space of discourse reflects, through linguistic means, the cognitive information received by the agents of the trial. The implementation of a particular communicative mode requires not only a specially organised form (inflective and provocative narrative and mentative), but also the means of its expression: cratologems, axiologems, emotives, mythologems, sociologems, conceptologems.

The results of the dissertation can be used in academic work in standard courses, and in the development and implementation of new special courses on the analysis of legal discourse ("Legal Language and Legal Writing", "Forensic Linguistics"); in educational and methodological work (in the preparation of textbooks, textbooks and teaching aids), in special courses in discursology, text linguistics, cognitive linguistics.

Key words: courtroom discourse, subdiscourse, strategies, tactics, stratagems of courtroom discourse, discursive personality, communicative mode, inflective narrative, provocative narrative, mentative, pattern of speech behavior, lingual context, axiologem, cratologem, conceptologem, mythologem, sociologem, emotive.

Підписано до друку 16.11.2021. Формат 60×90/16. Папір офсетний.
Друк ризографічний. Умовн. друк. арк. 1,98. Тираж 100 прим. Зам. № 16/11-21.

Видавництво «Константа»,
Харківська область, м. Харків, вул. Космічна, 26
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №376 від 22.01.2001